

Baltic Engagement
Centre for Combating
Information Disorders

BECID

FAKTŲ TIKRINIMO IR DEZINFORMACIJOS REGULIAVIMAS BALTIJOS ŠALYSE

GEGUŽĒS MĒN.
2024

TARTU UNIVERSITĒTO (UTARTU) KOORDINUOJAMAS IR ES FINANSUOJAMAS
PROJEKTAS, ID 118471, D3.4.

Jānis Buholcs | Vidžemēs taikomujū mokslū universitetas
Anastasija Tetarenko-Supe | Vidžemēs taikomujū mokslū universitetas
Sten Torpan | Tartu universitetas
Andres Kōnno | Talino universitetas
Vanessa Vortel | Talino universitetas
Auksē Balčytienē | Vytauto Didžiojo universitetas
Rimgailē Kasparaitē | Vytauto Didžiojo universitetas

Co-funded by the
European Union

SANTRAUKA

Šioje ataskaitoje apžvelgiama, kaip Latvijoje, Estijoje ir Lietuvoje reglamentuojamas faktų tikrinimas ir kitos kovos su dezinformacija priemonės.

Baltijos šalyse nėra įstatymų, vyriausybės nutarimų ar kitų teisiškai įpareigojančių dokumentų, kuriuose būtų konkrečiai reglamentuojamas faktų tikrinimas. Tačiau daugeliu atvejų faktų tikrinimas vykdomas žurnalistikos ir žiniasklaidos reguliavimo kontekste. Faktų tikrinimas taip pat susijęs su kitomis iniciatyvomis ir veikla, kuria siekiama apriboti dezinformaciją, kuri Baltijos šalių teisiniuose dokumentuose ir politikos kryptyse pripažįstama kaip problema, reikalaujanti intervencijos. Nagrinėjant, kaip Baltijos šalyse siekiama kovoti su dezinformacija, galima papildomai susipažinti su teisiniu ir politiniu kontekstu, kuriame veikia faktų tikrinimas.

Ataskaitoje įvairiais lygmenimis apžvelgiami Baltijos šalių teisinio reguliavimo aspektai. Pirmiausia apžvelgiamas teisinis reguliavimas ir nagrinėjami atitinkami įstatymai, vyriausybės nutarimai, politiniai dokumentai ir kiti oficialūs dokumentai. Antra, apžvelgiamas 2022 m. sustiprinto Kovos su dezinformacija praktikos kodekso įgyvendinimas Baltijos šalyse. Trečia, aprašomi dokumentai ir veiklos, susijusios su kova su dezinformacija, informacinės erdvės stiprinimu ir medijų raštingumo skatinimu už teisinio reguliavimo ribų. Paskutinėje dalyje aprašoma žurnalistikos ir faktų tikrinimo savireguliacija, įskaitant žurnalistų ir faktų tikrintojų etikos kodeksus ir profesinius standartus.

Pagrindinės išvados yra šios:

1. Baltijos valstybės pasirinko skirtingus metodus kovai su dezinformacija. Viena vertus, melagingą informaciją skleidžiantiems asmenims gali būti taikomos įstatyminės teisės normos, kuriose kalbama apie chuliganizmą ar viešosios tvarkos sutrikdymą. Kita vertus, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas apibrėžia dezinformaciją ir aiškiai draudžia ją skleisti. Šalys turi teises priemones blokuoti prieigą prie turinio, kuris pažeidžia jų įstatymus – ypač blokuojami rusiški televizijos kanalai, transliuojantys propagandą.
2. Įstatymų leidėjai pritaiko teisinę bazę, kad galėtų susidoroti su dabartiniais iššūkiais. Vienas iš pavyzdžių yra 2024 m. Latvijos baudžiamosios teisės pakeitimas, pagal kurį gilių klastočių (dirbtinio intelekto) naudojimas siekiant manipuliuoti rinkimais yra

neteisėtas. 2024 m. Lietuva pakeitė Baudžiamąjį kodeksą, uždraudama manipuliuojančių socialinių tinklų paskyrų naudojimą, kuomet skleidžiama informacija, kuria siekiama pakenkti konstitucinei santvarkai, teritorijos vientisumui, gynybai ar kitiems valstybės interesams.

3. Baltijos šalys skiriasi savo žurnalistikos ir žiniasklaidos reglamentavimu. Latvijoje ir Lietuvoje egzistuoja teisės normos, nusakančios, kokie turi būti žurnalistinės žiniasklaidos profesiniai standartai. Tai leidžia valdžios institucijoms lengviau atskirti teisėtas žiniasklaidos priemones nuo manipuliuojančių, tačiau tai taip pat kelia pavojų žurnalistikai. Estija šiuo klausimu turi mažiau reglamentų.
4. Baltijos šalyse galioja teisės normos, leidžiančios blokuoti įstatymus pažeidžiantį turinį (pvz., keliantį grėsmę valstybės saugumui ar viešajai tvarkai): gali būti ribojama prieiga prie tam tikrų interneto svetainių, uždraustas tam tikrų televizijos kanalų transliavimas (pvz. rusiškų kanalų, skleidusių propagandą).
5. Savo politikoje ir komunikacijoje Baltijos šalys apibrėžė visuomenės informacinio atsparumo stiprinimo svarbą. Dezinformacijos pavojaus pripažinimas ir būtinybė skatinti medijų raštingumą bei saugoti nacionalinę informacinę erdvę atsispindi keliuose politikos dokumentuose. Tai rodo, kad politinėje darbotvarkėje kokybiško turinio prieinamumas ir poreikis ugdyti medijų raštingumą yra aiškinamas per saugumo objektyvą. Dėmesys, kurį valdžia skyrė žurnalistikos rėmimui, skiriasi. Latvija ir Lietuva įdiegė mechanizmus, padedančius žiniasklaidos priemonėms, taip pat ir finansiškai, tačiau Estija tokios politikos neturi.
6. Dezinformacijos praktikos kodekso (angl. *The Code of Practice on Disinformation*) įgyvendinimas nėra aktyviai prižiūrimas atitinkamų Baltijos šalių institucijų. Šalys vis dar yra įvairiuose nacionalinio skaitmeninių paslaugų akto koordinatoriaus (angl. *The National Coordinator for the Digital Services Act*) steigimo etapuose. Rengiant šią ataskaitą, Estijoje skaitmeninių paslaugų koordinatorius dar nebuvo paskirtas. Latvijoje valdininkai mano, kad skaitmeninių paslaugų įstatymo, kuris pagal bendro reguliavimo sistemą veikia kartu su Dezinformacijos praktikos kodeksu, įgyvendinimas yra didesnis prioritetas, ir tikisi turėti išteklių bei priemonių Skaitmeninių paslaugų įstatymui įgyvendinti. Kadangi Dezinformacijos praktikos kodeksas yra savanoriškas dokumentas, kurį pasirašo platformos, o didžiausios platformos yra legaliai registruotos kitose šalyse, nacionaliniai pareigūnai, vykdydami savo pareigas, labai nesikliauja šiuo kodeksu.

7. Pastaraisiais metais buvo paskelbta daug nevyriausybinių ir egzistuojančių atskirai nuo vyriausybės arba už jos ribų Baltijos šalių subjektų ataskaitų, studijų ir komentarų. Tai yra tyrimai apie dezinformaciją ir atsparumą jai šiose šalyse, diskusijos apie žurnalistų saugumą, pranešimai apie medijų raštingumo būklę ir kt. Šie dokumentai rodo didelį dėmesį šioms temoms visuomenės darbotvarkėje.
8. Profesionalų žurnalistų, įskaitant faktų tikrintojus, elgesį formuoja etikos kodeksai. Kiekviena šalis turi vieną ar daugiau organizacijų, turinčių savo etikos kodeksą ir vykdymo mechanizmus. Šios organizacijos retai sulaukia skundų dėl faktus tikrinančių žurnalistų darbo, tačiau Latvijoje išnagrinėti du tokie atvejai. Be to, kelios faktus tikrinančios organizacijos priklauso Tarptautiniam faktų tikrinimo tinklui (angl. *International Fact-checking Network*) ir Europos faktų tikrinimo standartų tinklui (angl. *European Fact-checking Standards Network*). Kiekviena iš šių organizacijų turi standartus, reglamentuojančius įvairius faktus tikrinančių organizacijų darbo aspektus. Kad organizacijos būtų į juos priimtos, jos turi atitikti šiuos standartus.
9. Faktų tikrinimo darbą taip pat reglamentuoja nerašytos taisyklės, kurios susidaro redakcijose. Faktų tikrintojai kaip pagrindinius savo darbo tikslus laiko kovą su dezinformacija, ypač su Rusijos naratyvais, visuomenės švietimą ir politikų atskaitomybės skatinimą. Faktų tikrinimo darbas yra komandinis, o tai reiškia, kad jį rengiant (parenkant straipsnio temą, atsižvelgiant į šaltinius ir peržiūrint jį prieš publikavimą) dalyvauja daugiau nei vienas asmuo. Kai kurie kriterijai, lemiantys, ar teiginys pasirenkamas tikrinti, yra jo populiarumas socialinėje žiniasklaidoje ir šaltinio žinomumas (pavyzdžiui, ar šaltinis yra įtakingas politikas). Tačiau faktų tikrintojai taip pat pasikliauja savo profesionaliu žurnalistiniu vertinimu dėl pranešimo žalos lygio ir jo aktualumo.

ĮVADAS

Šiuolaikinėje informacinėje aplinkoje dezinformacija yra plačiai pripažinta ir vis didėjanti problema, kuri kelia susirūpinimą viso pasaulio visuomenei. Europoje dauguma žmonių teigia, kad yra susidūrę su dezinformacija internete, ir daugelis mano, kad dezinformacija kelia grėsmę demokratijai (European Commission, 2022).

Egzistuoja įvairūs kovos su dezinformacija mechanizmai. Valstybės gali naudotis įstatymais, kad persekiotų tuos, kurie rengia ir platina žalingą ar melagingą informaciją, taip pat gali būti kuriama politika, skatinanti valstybės ir visuomenės atsparumą dezinformacijos grėsmėms. Šiuo požiūriu labai svarbi ir žurnalistika, tiek apskritai teikianti visuomenei tikslią informaciją, tiek ir konkrečiai patikrintus faktus. Svarbūs ir kiti nevyriausybiniai veikėjai, įskaitant dirbančius medijų raštingumo srityje. Galiausiai reikia atsižvelgti į turimą žinių bazę: ir vyriausybiniai, ir nevyriausybiniai veikėjai remiasi mokslinių tyrimų rezultatais, ekspertų komentarais ir visuomenės įžvalgomis apie pokyčius šioje srityje.

Vienas iš aspektų, į kurį reikia atsižvelgti aptariant dezinformacijos ribojimą įstatymais, yra žodžio laisvės principas, paprastai įtvirtintas demokratiškos šalių konstitucijose. Baltijos šalys nėra išimtis. Tarptautiniai žodžio laisvės principai suteikia pagrindą, kuriuo remiantis galima įvertinti valstybių galimybes riboti tam tikrus pasisakymus. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (Europos Parlamentas, 2000) 11-ame straipsnyje teigiama, kad „kiekvienas žmogus turi teisę į žodžio laisvę“, o valstybės valdžia neturi kištis į žmonių teisę gauti informaciją ir turėti savo nuomonę. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (Jungtinės Tautos, 1966 m.) 19-ame straipsnyje teigiama, kad „kiekvienas turi teisę netrukdomai laikytis savo nuomonės“. Vis dėlto jame pripažįstama, kad egzistuoja tam tikri šios teisės apribojimai, pavyzdžiui, būtinybė gerbti kitų asmenų teises ir saugoti nacionalinį saugumą, viešąją tvarką, visuomenės sveikatą ar moralę. Panašiai ir Europos žmogaus teisių konvencijos (Europos Žmogaus Teisių Teismas, 1953/2021) 10-ame straipsnyje garantuojama saviraiškos laisvė, tačiau kartu nurodoma, kad egzistuoja tam tikri šios teisės apribojimai, būtini demokratinės visuomenės funkcionavimui, nusikaltimų prevencijai ir kitų teisėtų teisių bei interesų apsaugai. Šiuose dokumentuose pabrėžiama, kad jei asmuo tiki melaginga informacija ir ja dalijasi, tai nebūtinai yra pagrindas valstybės institucijoms užkirsti kelią asmeniui tai daryti. Svarstydamos teisės aktus, ribojančius melagingos informacijos sklaidą, valstybės turi

išlaikyti pusiausvyrą tarp asmenų teisės turėti įvairias, įskaitant abejotinas, nuomones ir valstybės bei visuomenės interesus. Kartu Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažįsta ypatingą žurnalistų, kurie privalo teikti visuomenei tikslią ir patikrintą informaciją, statusą (Bladet Tromsø ir Stensaas prieš Norvegiją, 1999 m.). Išsamią diskusiją šiais klausimais žr. leidinyje Verza (2020).

Pastaruoju metu Europos Sąjunga aktyviai propaguoja sveiką informacinę aplinką, kurioje svarbiausi yra piliečių ir demokratiškos institucijų interesai. 2022 m. įsigaliojo Skaitmeninių paslaugų aktas (Europos Komisija, 2022b). Juo buvo nustatyta skaitmeninių paslaugų teikėjų pareiga kovoti su neteisėta ir žalinga informacija, įskaitant dezinformaciją. Skaitmeninių paslaugų įstatymą papildė sugriežtintas Kovos su dezinformacija praktikos kodeksas (2022 m.) – savanoriškas dokumentas, kurį pasirašė įvairios interneto pramonės įmonės ir organizacijos, įskaitant pagrindines socialinės žiniasklaidos platformas.

Pagrindinis šios ataskaitos interesas – faktų tikrinimo reglamentavimas. Mažai dabartinių reglamentų yra susiję būtent su faktų tikrinimu. Vis dėlto faktų tikrinimo organizacijų darbą lemia įstatymai ar kiti reglamentai, kurie taikomi kovojant su dezinformacija, stiprinant informacinę erdvę ar reguliuojant žurnalistiką. Faktų tikrinimas yra glaudžiai susijęs su šiais aspektais.

Viena vertus, faktų tikrinimas yra viena iš veiklos rūšių, kuriomis kovojama su dezinformacija, tačiau, kita vertus, tai, kaip valstybė reguliuoja informacinę erdvę, įskaitant žiniasklaidą, lemia žurnalistiką, įskaitant faktų tikrinimą. Taigi egzistuoja valstybės nustatyti su informacija susijusios veiklos apribojimai, o kai kurie veiksmai, kuriais siekiama pašalinti dezinformaciją ir kitas grėsmes, gali sudaryti kliūčių teisėtai žurnalistikai. Tačiau vyriausybės taip pat gali remti žurnalistiką, suteikdamos žurnalistams privilegijas, susijusias su prieiga prie informacijos, užtikrindamos jų saugumą arba padėdamos jiems atsispirti rinkos jėgoms, kurios gali kelti grėsmę jų gebėjimui kurti kokybišką turinį ar tiesiog išgyventi.

Šioje ataskaitoje analizuojami informacinės erdvės reguliavimo aspektai kiekvienos Baltijos šalies nacionaliniu lygmeniu. Šios šalys turi daug istorinių ir politinių panašumų. Po Pirmojo pasaulinio karo jos tapo nepriklausomomis respublikomis, tačiau jų valstybingumą sunaikino sovietų okupacija. XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje valstybės atgavo nepriklausomybę, o vėliau tapo Europos Sąjungos ir NATO narėmis. Dar vienas bendras aspektas – siena su Rusija ir nuolatiniai Rusijos bandymai daryti įtaką jų vidaus reikalams,

įskaitant dezinformaciją (TechSoup, 2022). Dėl šios patirties šios šalys įgijo patirties informacinių sutrikimų srityje. Kartu esama skirtumų dėl to, kaip vystosi jų informacinė aplinka. Tai, be kita ko, susiję su įstatymais ir kitais teisės aktais. Kadangi Baltijos šalys priklauso Europos Sąjungai, jos reguliavimo kontekstas lemia jų įstatymus ir politiką, o tai prisideda prie reguliavimo panašumų. Tačiau, kaip matyti iš šios ataskaitos, politikos formuotojų ir kitų susijusių šalių požiūriai taip pat skiriasi. Apskritai Baltijos šalių patirtis yra pagrindas atlikti požiūrių į kovą su dezinformacija atvejo studiją.

Pirmajame skyriuje apžvelgiami kiekvienos šalies įstatymai, kurie yra arba galėtų būti taikomi bandant pažaboti dezinformaciją ar kitą žalingą su informacija susijusią veiklą. Šiame skyriuje taip pat aptariama kiekvienos šalies vykdoma politika, pavyzdžiui, politika, kuria siekiama stiprinti nacionalinę informacinę erdvę ir apsaugoti žurnalistus.

Antrajame skyriuje aprašomi teisiškai neprivalomi oficialių institucijų dokumentai, susiję su informacine erdve.

Trečiajame skyriuje paaiškinama dabartinė Kovos su dezinformacija praktikos kodekso įgyvendinimo padėtis. Šis savanoriškas dokumentas veikia kaip komunikacijos platformų bendro reguliavimo priemonė pagal Skaitmeninių paslaugų įstatymą. Kodekse pateikiami įsipareigojimai, kuriuos pasirašiusios šalys pažadėjo laikytis, įskaitant dezinformacijos demonetizavimą, politinės reklamos skaidrumą ir naudotojų bei tyrėjų įgalinimą (Europos Komisija, 2022 m.). Platformos atsiskaito Europos Komisijai, tačiau šiame procese dalyvauja ir nacionalinės valdžios institucijos, kurios užtikrina, kad platformos laikytųsi savo įsipareigojimų. Šioje ataskaitoje domimasi nacionalinio lygmens padėtimi, susijusia su kodekso įgyvendinimu.

Ketvirtajame skyriuje apibendrinama nevyriausybinių subjektų parengta medžiaga, susijusi su žurnalistika, faktų tikrinimu ir dezinformacija. Tokia medžiaga gali būti svarbi formuojant suinteresuotųjų šalių atsaką į dezinformaciją. Tokios medžiagos yra daug, tačiau šioje ataskaitoje ypač domimasi Baltijos šalių mokslininkų, ekspertų, organizacijų ir pan. parengta medžiaga. Tai iliustruoja kiekvienos iš šių šalių intelektinį indėlį į diskusijas apie dabartinę padėtį ir jos iššūkius.

Penktajame skyriuje išsamiai aprašomas žurnalistikos ir faktų tikrinimo organizacijų etinis reguliavimas ir savireguliacija. Apžvelgiama, kaip reglamentuojamas faktų tikrinimas kaip

žanras ir aprašomi Tarptautinio faktų tikrintojų tinklo ir Europos faktų tikrinimo standartų tinklo, kuriam priklauso kelios Baltijos šalių faktų tikrinimo organizacijos, principai. Po to paaiškinama, kaip kiekvienoje šalyje reglamentuojama profesinė etika, o vėliau sutelkiamas dėmesys į tai, kaip faktų tikrintojai apibūdina savo darbo principus.

Pagrindinis šios ataskaitos duomenų šaltinis – viešai prieinami dokumentai. Papildomi duomenų šaltiniai – interviu su faktų tikrintojais, atlikti vykdant kitus Baltijos šalių kovos su informacijos sutrikimais centro (BECID) tyrimus, ir interviu su valstybės pareigūnais.

Rinkdami dokumentus, išskyrėme mūsų tyrimui aktualias temas: kovos su misinformacija ir dezinformacija priemonės, informacinės erdvės stiprinimas, informacijos prieinamumo reguliavimas ir žurnalistika, įskaitant faktų tikrinimą. Tada išskyrėme pagrindinius šių dokumentų aspektus, susijusius su šios ataskaitos tema, ir išreiškėme juos pagrindinėmis frazėmis. Rezultatą, kuris parodo reguliavimo dokumentų panašumus ir skirtumus, galima pamatyti 1-oje lentelėje (žr. Priedas). Penkios dalys apima skirtingus, bet tarpusavyje susijusius aspektus, apibūdinančius reguliavimo sistemą, pagal kurią dirba Baltijos šalių faktų tikrintojai.

1. TEISINIS REGULIAVIMAS NACIONALINIŲ LYGMENIU

Įstatymai ir kiti teisiškai privalomi dokumentai formuoja aplinką, kurioje dirba faktų tikrintojai ir žurnalistai. Iš jų galima sužinoti, kaip valstybė apibrėžia ir aiškina su viešuoju žodžiu ir informacine aplinka susijusius klausimus bei kokios priemonės yra taikomos.

Žurnalistai gali abejoti kai kuriomis politikos priemonėmis ir veiksmais, kuriais valstybė bando formuoti nacionalinę informacinę erdvę, nes kai kuriuos apribojimus jie gali vertinti kaip neigiamai veikiančius jų galimybes dirbti. Kartu valstybė atlieka svarbų vaidmenį kuriant aplinką, kuri būtų saugi žurnalistams ir leistų jiems veiksmingai dirbti savo darbą. Apžvelgiant Baltijos šalių teisiškai privalomus dokumentus, siekiama išsiaiškinti, kaip žurnalistų teisės ir interesai derinami su nuostatomis, kuriomis siekiama apsaugoti visuomenę nuo įvairių su dezinformacija susijusių pavojų.

1.1. LATVIJA

1.1.1. ĮSTATYMAI

Latvija vis dažniau susiduria su dezinformacija, įskaitant melagingą ir žalingą informaciją, platinamą socialinėje žiniasklaidoje. Didelio atgarsio sulaukė atvejai, kaip antai 2018 m. melagingas straipsnis apie prekybos centro griūtį Rygoje, kurio populiarumas turėjo įtakos gelbėjimo tarnybų darbui, paskatino diskusijas apie tai, ar įstatymuose turėtų būti konkrečiai sprendžiamas melagingos informacijos skleidimo klausimas – ir ar reikia „melagingų naujienų“ įstatymo. Tokie įstatymai nebuvo priimti. Tačiau už melagingos informacijos skleidimą galima patraukti baudžiamojon atsakomybėn pagal kitus įstatymus, pavyzdžiui, Baudžiamojo įstatymo 321-ą straipsnį, kuriame numatyta baudžiamoji atsakomybė už chuliganizmą. Jis apibrėžiamas kaip šiurkštus viešosios tvarkos pažeidimas, pasireiškiantis įžūlia nepagarba visuomenei ar įžūliu elgesiu, visuotinai priimtinių elgesio normų ignoravimu, trikdant asmenų ramybę ar įstaigų, įmonių ar organizacijų darbą. Akivaizdu, kad chuliganizmas gali pasireikšti tiek internete, tiek ne internete. Baudžiamajame įstatyme taip pat numatyta baudžiamoji atsakomybė už šmeižtą arba tyčinį viešą žinomai melagingos ir kito asmens garbę ir orumą žeminančios informacijos paskleidimą (157-as straipsnis). Latvijoje netikrų naujienų svetainių savininkams buvo pateikti kaltinimai pagal straipsnį dėl chuliganizmo.

2024 m. buvo padaryti baudžiamojo įstatymo pakeitimai, kuriais nustatyta baudžiamoji atsakomybė už įtaką rinkimų procesui naudojant „deep fake“ technologijas (dirbtinį intelektą). Naujai įvestoje 90-o straipsnio 1-oje dalyje nustatyta, kad už tyčinį melagingos ir diskredituojančios informacijos apie politinę partiją ar kandidatą į parlamentą, savivaldybės tarybą ar Europos Parlamentą kūrimą ar skleidimą, jei tai buvo padaryta naudojant gilių klastočių technologijas priešrinkiminės kampanijos laikotarpiu arba rinkimų dieną, baudžiama laisvės atėmimu iki penkerių metų. Tačiau gali būti skiriama ir švelnesnė bausmė, įskaitant viešuosius darbus.

Lengvesniais atvejais su informacija susiję nusikaltimai gali užtraukti ne baudžiamąją, o administracinę atsakomybę ir būti priskiriami viešosios tvarkos trikdymui. Administracinių nuobaudų už pažeidimus administravimo, viešosios tvarkos ir valstybinės kalbos vartojimo srities įstatymo 11-ame straipsnyje apibūdinamas viešosios tvarkos trikdymas. Jis apibrėžiamas kaip „visuotinai priimtinių elgesio normų pažeidimas ir asmens ramybės,

įstaigos, prekybininko ar kitos institucijos darbo sutrikdymas arba pavojaus savo ar kitų asmenų saugumui sukėlimas“.

Neapykantą kurstanti kalba nepriskiriama prie saugomos kalbos ir laikoma nusikalstama. 2020 m. Latvijoje buvo suimtas asmuo, kuris pateikė melagingus teiginius apie COVID-19 plitimą Latvijoje ir pareiškė, kad „kiniečius ir Kiniją kaip šalį reikia išnaikinti, o kinai moka tik gaminti padirbtas prekes ir padirbtus mobiliuosius telefonus“. Baudžiamoji byla buvo iškelta pagal Baudžiamojo įstatymo 78-ą straipsnį, t. y. dėl veiksmų, kuriais siekiama kurstyti tautinę ir etninę neapykantą bei nesantaiką, padarytų naudojantis automatizuota duomenų apdorojimo sistema (šiuo atveju – socialinėje žiniasklaidoje) (2023 m. asmuo buvo išteisintas, tačiau persekiotojas nuosprendį apskundė). Be to, baudžiamajame įstatyme numatyta bausmė už genocido, nusikaltimų žmoniškumui, nusikaltimų taikai ir karo nusikaltimų pateisinimą (74-o straipsnio 1-a dalis); aprašomas tautinės, etninės ir rasinės neapykantos kurstymas (78-as straipsnis); socialinės neapykantos ir nesantaikos kurstymas (150-as straipsnis). 148-ame straipsnyje nusikaltimas, padarytas dėl rasinių, nacionalinių, etninių ar religinių motyvų arba socialinės neapykantos, apibrėžiamas kaip sunkinanti aplinkybė.

Nors Latvijoje jokie įstatymai konkrečiai nereglamentuoja faktų tikrinimo, keletas įstatymų yra susiję su informacine aplinka ir reglamentuoja žurnalistų bei žiniasklaidos darbą. Tai svarbu šiai ataskaitai, nes didžioji dalis profesionalaus faktų tikrinimo Latvijoje atliekama žurnalistikos srityje. Toliau apžvelgiama, kaip Latvijoje reglamentuojama žiniasklaidos aplinka, susijusi su dezinformacija ir žiniasklaidos priemonių darbu.

Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas yra vienas iš tų, kurie susiję su informacijos prieinamumu.

„Žiniasklaidos priemonės turi teisę gauti informaciją iš valstybės ir visuomeninių organizacijų“, – sakoma įstatymo 5-ame straipsnyje. Įstatyme taip pat apibrėžiama, kas yra žurnalistas – asmuo, galintis pasinaudoti šiame įstatyme apibrėžta teise gauti informaciją. 23-iame straipsnyje teigiama, kad žurnalistas yra asmuo, „kuris renka, kaupia, redaguoja ar kitaip rengia medžiagą žiniasklaidos priemonei ir yra sudaręs su ja darbo sutartį arba atlieka šį darbą žiniasklaidos priemonės vardu, arba yra žurnalistų organizacijų narys“. Tai reiškia, kad tik tie faktų tikrintojai, kurie dirba žurnalistinį darbą pagal įstatymą pripažintose žiniasklaidos priemonėse arba yra profesinių organizacijų nariai, gali pretenduoti į specialias teises, kurias šis įstatymas suteikia žiniasklaidai. 32-ame straipsnyje nustatyta atsakomybė už trukdymą

žurnalistui dirbti.

Tam tikromis aplinkybėmis gali būti ribojama prieiga prie internetinės žiniasklaidos. Elektroninių ryšių įstatymo 112-o straipsnio 1-oje dalyje nustatyta, kad žiniasklaidos reguliavimo institucija – Nacionalinė elektroninės žiniasklaidos taryba – turi teisę apriboti prieigą prie interneto svetainių, keliančių grėsmę Latvijos teritorijos saugumui arba viešajai tvarkai ir saugumui. Taryba įtraukia interneto svetaines į sąrašą remdamasi kitų valstybės institucijų pateikta informacija. Šį sprendimą galima apskųsti teismui. Be to, reguliavimo sistemoje svarbus vaidmuo tenka ir Informacinės visuomenės paslaugų įstatymui, kuriuo reglamentuojamas laisvas informacinių paslaugų judėjimas, internetinių platformų paslaugų teikėjų sąlygų skaidrumas ir prieglobos paslaugų teikėjų apsauga nuo piktnaudžiavimo platinant teroristinį turinį internete. Nurodoma, kad tarpininkavimo paslaugų teikėjai neturi pareigos stebėti, ar jų teikiama ar saugoma naudotojų informacija nepažeidžia įstatymų. Atsakomybė už turinį tenka jį perdavusiam ar saugojusiam asmeniui.

Kitas įstatymas, kuriuo remiantis ribojamas tam tikro žiniasklaidos turinio platinimas, yra Elektroninės žiniasklaidos įstatymas.

Šio įstatymo 215-ame straipsnyje nustatyta, kad gali būti uždrausta platinti užsienio audiovizualinės žiniasklaidos programas ir užsakomąsias audiovizualines paslaugas. Taip gali atsitikti visų pirma tuo atveju, jei „audiovizualinės programos ar užsakomosios audiovizualinės paslaugos jurisdikcijos šalis kenkia arba kelia grėsmę kitos šalies teritoriniam vientisumui, suverenitetui ar nacionalinei nepriklausomybei“. Rusijai įsiveržus į Ukrainą, remiantis šiais argumentais, Latvijoje buvo sustabdytas visų Rusijoje registruotų televizijos kanalų platinimas. Prieš tai Nacionalinė elektroninės žiniasklaidos taryba taip pat buvo nusitaikiusi į konkrečius Rusijos televizijos kanalus, kurie skleidė melagingą informaciją, propagandą, neapykantos kalbą ir kitas neteisėtas turinio formas.

Be to, Elektroninės masinės informacijos priemonių įstatymo 26-ame straipsnyje apibrėžiamas turinys, kurio negalima transliuoti elektroninėje žiniasklaidoje, įskaitant pornografiją, scenas, kuriose pabrėžiamas smurtas, raginimus kariauti, kurstymą nuversti valstybės valdžią ir kitas bendro pobūdžio turinio rūšis. Tarp draudžiamo turinio yra ir toks, kuris „kelia grėsmę visuomenės sveikatai arba gali sukelti rimtą ir didelį pavojų jai“. Tai tapo ypač svarbu per COVID-19 pandemiją ir tuo metu pasirodžiusį didžiulį kiekį melagingos informacijos. 2021 m. Nacionalinė elektroninės žiniasklaidos taryba skyrė baudą vienam

televizijos kanalui už melagingus teiginius apie COVID-19.

Svarbi šio įstatymo 24-o straipsnio 4-a dalis, kurioje teigiama:

Elektroninė žiniasklaida turi užtikrinti, kad faktai ir įvykiai būtų atspindėti sąžiningai, objektyviai, tiksliai ir neutraliai. Ji turi skatinti nuomonių mainus ir laikytis visuotinai priimtų žurnalistikos ir etikos principų. Komentarai ir nuomonės turi būti atskirti nuo naujienų, o nuomonės ar komentaro autorius turi būti įvardytas. Informaciniuose dokumentiniuose filmuose ir naujienų programose faktai turi būti pateikti taip, kad žiūrovai nebūtų sąmoningai klaidinami.

Viena vertus, šis straipsnis nurodo akivaizdžius ir plačiai priimtus principus, kaip turėtų veikti žiniasklaida. Kita vertus, tai yra atvejis, kai valstybė įtvirtina žurnalistikos normas, kurios paprastai apibrėžiamos kaip profesinės savireguliacijos dalis. Šioje situacijoje kyla rizika, kad valstybė nuspręs, kas yra teisėta žurnalistika, ir baus žurnalistinius veiksmus, kurie valstybei neatrodo priimtini. Profesiniai standartai ir etikos principai dažniausiai yra išreiškiami per plačias ir abstrakčias sąvokas. Jei valstybė siekia juos paaiškinti, pavyzdžiui, kaip turėtų atrodyti žiniasklaidos neutralumas, tai kelia grėsmę žiniasklaidos laisvei. Šis straipsnis įstatyme buvo įrašytas 2018 m. kaip pakeitimas, siekiant, kad Latvija efektyviau kovotų su propaganda (faktas, jog propagandinė žiniasklaida nesilaiko žurnalistikos standartų, leistų valstybei imtis veiksmų prieš tokias žiniasklaidos priemones). Tačiau neseniai įvykdytas 24(4)-o straipsnio pritaikymas pabrėžia, jog nėra lengva sukurti mechanizmus, kurie leistų kovoti su prasta žiniasklaidos veikla taip, kad šie mechanizmai nebūtų naudojami piktnaudžiaujant.

2023 m. žiniasklaidos reguliavimo institucija, Nacionalinė elektroninių masinių informavimo priemonių taryba, pasinaudojo šiuo straipsniu ir skyrė baudą Latvijos interneto naujienų portalui „Tvnet“. Baudos pagrindimas buvo tas, kad žiniasklaidos priemonės žurnalistai neatsižvelgė į tai, jog pašnekovas vaizdo transliacijos metu interpretavo Latvijos vyriausybės politiką tam tikru būdu. Politikas panaudojo terminą „deportacija“ kritikuodamas tuo metu galiojusią valstybės politiką, tačiau taryba pabrėžė, jog šis terminas turi specifinę ir tragišką reikšmę Latvijos istorijos kontekste (taryba daugiau kritikos išsakė žurnalistų veiklai nei tam, ką sakė pašnekovas; pašnekovai turi teisę laisvai išreikšti savo nuomonę, bet, tarybos teigimu, žurnalistai privalo atkreipti dėmesį į netikslumus, jei jie yra išreiškiami.) Dauguma pranešimų apie šią situaciją buvo orientuoti į tai, ar taryba turėjo teisę nustatyti tinkamą

termino vartojimą ir reikšmę žiniasklaidoje. Tačiau ši kontroversija iš tiesų atskleidė platesnę problemą: valstybinė institucija nurodė žiniasklaidos priemonei, kokia turėtų būti tiesa apie aptariamą vyriausybės politiką ir kaip ji turėtų būti pateikiama. Jei atidžiai pažvelgsime į žiniasklaidos turinį, nesunkiai rasime ir kitų atvejų, kuriuos būtų galima priskirti prie 24(4)-o straipsnio pažeidimų, ypač todėl, kad tokios sąvokos kaip „neutralumas“ ir „objektyvumas“ yra labai sudėtingos ir interpretuojamos skirtingai. Nedažnai pasitaiko, kad pašnekovas išreiškia prieštarinę ir abejotiną nuomonę žiniasklaidoje, tačiau žurnalistas to gali nepastebėti laiku arba nuspręsti, jog tai yra nuomonių įvairovės dalis. Valstybė paprastai nesikiša į tokius redakcinius sprendimus ir palieka šiuos klausimus žiniasklaidos savireguliacijai, kaip ir turėtų būti. Tačiau „Tvnet“ atvejis primena, kad situacija gali pakisti, jei institucijos nusprendžia atkreipti dėmesį į tai, kaip veikia žiniasklaida (2024 m. kovo mėnesį Rygos apygardos teismas patvirtino žiniasklaidos reguliavimo institucijos sprendimą, kad „Tvnet“ pažeidė įstatymą ir turi sumokėti baudą).

Yra ir kitų įstatymų, kurie reglamentuoja darbą su informacija. Asmens duomenų tvarkymo įstatymas, reglamentuojantis asmens duomenų apsaugą, derina šią apsaugą su žodžio ir informacijos laisvės principais. Įstatyme pripažįstama, kad žurnalistika yra viena iš sričių, kuriose egzistuoja teisėtas poreikis tvarkyti duomenis. 32-ame straipsnyje numatyta, kad „asmuo turi teisę tvarkyti duomenis akademinės, meninės ar literatūrinės išraiškos tikslais pagal nustatytas taisykles, taip pat tvarkyti duomenis žurnalistiniais tikslais, jei tai daroma siekiant skelbti informaciją, susijusią su viešuoju interesu“.

Be to, Informacijos laisvės įstatymas (1998 m.) reglamentuoja procedūras, kuriomis privatūs asmenys gali gauti informaciją, kurią turi valstybinės institucijos. Šio įstatymo tikslas yra užtikrinti, kad visuomenė galėtų gauti informaciją, kurią valdo institucijos, nebent būtų specialių priežasčių, pateisinančių tokios informacijos ribojimą. Šis įstatymas taip pat yra svarbus žurnalistams, kurie privalo gauti informaciją, kad galėtų atlikti savo darbą. 2023 m. Latvijos parlamentas priėmė Informacijos laisvės įstatymo bei Valstybės paslapčių įstatymo pakeitimus, kurie kartu nustatė naujus apribojimus informacijai, turinčiai statusą „darbiniam naudojimui“ (arba tik vidiniam naudojimui), suteikiant jai valstybės paslapties kategoriją. Tai reiškia, kad prieiga prie tokios informacijos nebėra reglamentuojama Informacijos laisvės įstatymu, o Valstybės paslapčių įstatymu. Kelios nevyriausybinės organizacijos, įskaitant Latvijos žurnalistų asociaciją ir Ombudsmeno biurą, iš pradžių kritikavo šiuos įstatymo pakeitimus, teigdamos, kad pataisos padidins informacijos, kurios visuomenė negalės gauti,

kiekį. Pakeitimų šalininkai teigė, jog jie išsprendžia ankstesnes problemas, susijusias su valstybės paslapčių apsauga. Pradinė įstatymo pakeitimų versija buvo atnaujinta, atsižvelgiant į kai kurią kritiką.

Reklamos įstatymas taip pat gali būti taikomas kovojant su melagingos informacijos sklaidimu. Įstatymas, be kita ko, draudžia reklamą, kuri klaidina arba gali suklaidinti asmenį ir paveikti jo ekonominį elgesį arba pakenktų / galėtų pakenkti konkurentui (8-o straipsnio 2-a dalis). Be to, Nesąžiningos komercinės veiklos draudimo įstatymas apibrėžia klaidinančią komercinę praktiką kaip tokia, kuri daro įtaką vartotojo sprendimui ar elgesiui dėl sandorio, į kurį vartotojas kitu atveju nebūtų įsitraukęs (9-o straipsnio 1-a dalis). Pastaraisiais metais Vartotojų teisių apsaugos centras atkreipė dėmesį į influencerių rinkodarą socialiniuose tinkluose ir užfiksavo įvairius jų pažeidimus, susijusius su šios praktikos reglamentavimu. Tai apima nesugebėjimą aiškiai pažymėti komercinių pranešimų (fakto, kad įrašas yra reklama, slėpimas yra klaidinančios komercinės praktikos pavyzdys), nepridėti įspėjimų etikečių, kurių reikalaujama įstatyme reklamuojant specialias produktų kategorijas, tokias kaip maisto papildai, ir priskirti produktui neegzistuojančias savybes (Vartotojų teisių apsaugos centras, 2023; LETA, 2023).

Ši įstatymų apžvalga nėra skirta iliustruoti žiniasklaidos laisvės padėtį Latvijoje, nes tai neįeina į šios ataskaitos apimtį. Piliečiai ir žurnalistai paprastai turi didelę žodžio laisvę, o informacijos laisvė yra derinama su kitomis žmogaus teisėmis. Tačiau šių įstatymų taikymas gali sukelti tam tikros informacijos sklaidos apribojimus. Tai atspindi didėjančių įstatymų leidėjų susirūpinimą valstybės saugumu ir informacijos aplinkos saugumu. Viešose diskusijose įvairūs suinteresuoti asmenys stengiasi suderinti saugumą ir žodžio laisvę.

1.1.2. POLITIKOS DOKUMENTAI; POLITINĖS NUOSTATOS

Yra kelios politikos nuostatos, kurios vienaip ar kitaip aprašo šiuolaikinės informacinės aplinkos iššūkius ir valstybės institucijų numatytas veiksmų kryptis jiems spręsti. Dabartinės ministrės pirmininkės Evikos Siliņos vadovaujamo Ministrų kabineto planuojamų veiklų deklaracijoje pateikiami politinės darbotvarkės prioritetai. Vienas iš šių prioritetų yra saugumas ir gynyba. Šiame skyriuje, be kita ko, aptariamas „strateginis žiniasklaidos vaidmuo saugumo stiprinimo srityje“ ir visuomenės atsparumo dezinformacijai didinimas. Saugumo tema atsispindi ir kituose šiuo metu galiojančiuose politikos dokumentuose.

Nacionalinis plėtros planas yra planavimo dokumentas, nustatantis Latvijos valstybės prioritetus septynerių metų laikotarpiui ir apibūdinantis jos plėtros tikslus, investicijų kryptis, planuojamas reformas ir politikos nuostatas. Dabartinis planas galioja laikotarpiui nuo 2021-ų iki 2027-ų metų. Vienas iš plane aprašytų prioritetų yra visuomenės sanglauda, saugumas ir atvirumas. Tai apima, be kita ko, nacionalinės informacinės erdvės stiprinimą, kovą su dezinformacija ir medijų raštingumo stiprinimą. 397-as punktas nurodo:

Vienas pagrindinių kliūčių visuomenės sanglaudai yra manipuliacijos rizika: jei pasiduodama stereotipų įtakai, gali atsirasti diskriminacija. Žiniasklaida ir politinė retorika tam tikrose šalyse gali sukelti susiskaldymą visuomenėje. Todėl būtina stiprinti informacinę erdvę, užkirsti kelią dezinformacijai, gerinti medijų raštingumą, skatinti dalyvavimą politikoje bei komunikacijos įgūdžius tarp skirtingų grupių ir kultūrų. Informacinėje erdvėje kuriamas turinys, įskaitant žiniasklaidą, padeda palaikyti demokratiją ir stiprinti pilietines vertybes. Prieiga prie aukštos kokybės žiniasklaidos turinio valstybine kalba ir pakankama bei kokybiška informacija apie tai, kas vyksta visuomenėje, taip pat stiprina mus kaip visuomenę ir demokratinę valstybę.

Nacionalinio saugumo koncepcijoje (2023 m.) taip pat yra panašių idėjų, tačiau šis dokumentas suformuluotas iš saugumo perspektyvos. Jame aprašomi strateginiai grėsmių šalinimo principai ir prioritetai, į kuriuos reikia atsižvelgti rengiant naujus politinius dokumentus, teisės aktus ir veiksmų planus nacionalinio saugumo srityje.

Tarp grėsmių dokumente minimos informacinės kampanijos, dezinformacijos skleidimas, pasinaudojimas visuomenės nesutarimų ir konfliktų potencialu. Taigi informacinė aplinka pripažįstama kaip viena iš erdvių, kurioje gali įsivyrėti tai, kas suvokiama kaip pavojinga. „Dabartinis teisinis žiniasklaidos veiklos reguliavimas neatsako į dabartinius iššūkius Latvijos informacinės erdvės saugumui“, – teigiama dokumente, kuriame ypač pabrėžiami pavojai, susiję su Rusijos veikla, kuria siekiama daryti įtaką Latvijoje vykstantiems procesams. „Stipri ir saugi informacinė erdvė grindžiama stipria vietine Latvijos žiniasklaida ir aukštos kokybės vietiniu turiniu latvių kalba“, – teigiama dokumente.

Viena iš dokumento temų – žurnalistų saugumas. Jame pabrėžiama būtinybė apsaugoti žurnalistus nuo vietos ir užsienio veikėjų, įskaitant dezinformatorius, ir numatoma nulinė

tolerancija grėsmėms žiniasklaidos laisvei ir saugumui. Jame taip pat raginama investuoti į žurnalistų kvalifikacijos kėlimą. „Būtina užtikrinti, kad žurnalistai žinotų, kaip kurti patikimą ir kokybišką turinį, mokėtų atpažinti netikras naujienas ir dezinformaciją, taip pat gebėtų parodyti visuomenei tokio turinio kūrėjus ir platintojus“, – rašoma dokumente. Be to, dokumente pabrėžiama medijų ir informacinio raštingumo būtinybė, siekiant užtikrinti, kad žmonės gebėtų atpažinti melagingą informaciją ir dezinformaciją ir ja nesidalytų, taip, be kita ko, apribojant išorinės propagandos grėsmę ir didinant visuomenės atsparumą.

Nacionalinio saugumo koncepcijoje pažymima, kad Latvijoje žurnalistams iš esmės yra saugu, tačiau pripažįstama, kad reikia dėti daugiau pastangų siekiant apsaugoti žurnalistus tiek internetinėje, tiek neinternetinėje aplinkoje nuo įvairių galimų vietos ir užsienio veikėjų, įskaitant dezinformatorius, išpuolių. Joje pabrėžiamas nulinės tolerancijos principas tiems, kurie kelia grėsmę žiniasklaidos laisvei ir saugumui.

Kitas dokumentas, kuriame Latvijos informacinė aplinka apibūdinama per saugumo prizmę, yra Koncepcinė ataskaita dėl nacionalinės strateginės komunikacijos ir informacinės erdvės saugumo 2023–2027 m. Joje nurodytas tikslas – skatinti informacinės erdvės saugumą užtikrinant, kad Latvijos valstybės institucijos ir visuomenė būtų atsparios kišimuisi į jos demokratinius procesus per veiklą informacinėje erdvėje, taip pat gebėtų koordinuotai bendradarbiauti, kad veiksmingai įveiktų krizes ir grėsmingas situacijas. Dokumente apibrėžtos šešios veiklos kryptys: nacionalinės strateginės komunikacijos įgyvendinimas ir šių gebėjimų ugdymas; priemonės, skatinančios informacinės erdvės atsparumą grėsmėms ir saugumą; medijų aplinkos stiprinimas ir gerinimas; įsitraukusi ir informacinės erdvės grėsmėms atspari visuomenė; partnerystė su pilietine visuomene, privačiu ir akademinio sektoriumi; tarptautinis bendradarbiavimas.

Dokumente informacinės erdvės saugumas apibūdinamas kaip priklausantis nuo trijų elementų: efektyvios valstybės ir savivaldybių institucijų komunikacijos; stiprios ir kokybiškos žiniasklaidos aplinkos bei žurnalistikos veiklos; įsitraukusios, kvalifikuotos ir išsilavinusios visuomenės, gebančios išvengti ir atsispirti manipuliacijoms informacinėje erdvėje.

Toliau pažymima, kad žurnalistai ir žiniasklaida „atlieka itin svarbų vaidmenį informuojant ir šviečiant savo auditoriją apie manipuliacijas informacinėje erdvėje, įskaitant prieš Latviją nukreiptus dezinformacijos pranešimus ir manipuliavimo metodus“. Nors faktų tikrinimas čia nėra aiškiai paminėtas, dokumente vietoj to pabrėžiama valstybės paramos „tiriamajai ir

analitinei žurnalistikai“ svarba. Šiame kontekste faktų tikrinimą galima interpretuoti kaip pagrindinę turinio rūšį, galinčią informuoti auditoriją apie melagingus pranešimus ir manipuliacijas.

Dokumente pateikiamos dezinformacijos, misinformacijos (klaidinančios informacijos), informacijos įtakos operacijos ir užsienio valstybių kišimosi į informacinę erdvę apibrėžtys. Šios sąvokos perimtos iš Europos demokratijos veiksmų plano (COM/2020/790 galutinis). Pagal Europos dokumentą, misinformacija – tai melagingas ar klaidinantis turinys, kuriuo dalijamasi neturint tikslo pakenkti (dalijamasi gera valia), nors tokia informacija vis tiek gali būti žalinga. Dezinformacija – tai melaginga ar klaidinanti informacija, kuri platinama siekiant ką nors apgauti ir gauti ekonominės ar politinės naudos.

Dokumente taip pat pažymima žurnalistų saugumo svarba. Jame teigiama, kad valstybė ir visuomenė suinteresuota, jog žurnalistai ir žiniasklaida galėtų dirbti savo darbą pagal Konstituciją ir nacionalinius įstatymus, būtų nepriklausoma nuo politinio ir ekonominio spaudimo, nebijotų fizinio ir kitokio pobūdžio grėsmių (7.5 straipsnis).

Kitas dokumentas, susijęs su informacine aplinka, yra Nacionalinė elektroninės žiniasklaidos pramonės plėtros 2023–2027 m. strategija. Joje aprašoma elektroninės žiniasklaidos pramonės vizija – „saugi, novatoriška ir įvairi Latvijos informacinė erdvė demokratinėje, latviškoje aplinkoje ir vieningoje Europoje“ – ir suformuluojami keli tikslai bei veiklos kryptys.

Tikslas, kuris labiausiai susijęs su dezinformacijos problema, yra „apsaugota ir stipri informacinė erdvė“. Jis suskirstytas į penkis poskyrius: saugi Latvijos informacinė erdvė, kokybiškas ir įvairus turinys latvių kalba, medijų priemonėmis raštinga Latvijos visuomenė, neteisėtai platinamo turinio apribojimai ir tarptautinis atitinkamų valdžios institucijų bendradarbiavimas, kuris, be kita ko, apima demokratijos stiprinimą ir kovą su dezinformacija skaitmeninėje aplinkoje.

Tarp dokumente apibrėžtų tikslų, kuriais siekiama didinti informacinės erdvės saugumą, yra žiniasklaidos specialistų švietimas apie įvairias problemas ir aktualijas medijų aplinkoje, įskaitant dezinformaciją ir kitus pavojus (A-1-6). Dokumente taip pat raginama stiprinti visuomenės medijų raštingumą ir didinti žiniasklaidos analitinius ir tiriamuosius gebėjimus (A-1-7). Dar vienas žingsnis, už kurį pasisakoma šiame dokumente, yra reguliavimo režimo stiprinimas, įskaitant žiniasklaidos reguliavimo institucijos – Nacionalinės elektroninės

žiniasklaidos tarybos – gebėjimą greitai reaguoti į įvairias problemas (A-1-7) ir pagerinti reguliavimo institucijos stebėsenos pajėgumus, susijusius su žiniasklaidos turiniu ir komunikacijos platformomis (A-1-8). Kartu su reguliavimo stiprinimo tikslais raginama investuoti į Latvijos žiniasklaidą, remti žiniasklaidos institucijas ir kurti kokybiškos žurnalistikos principus atitinkantį turinį. Dokumente raginama remti Latvijos visuomenės interesams tarnaujančio turinio kūrimą (A-2-1) ir stiprinti vietos žurnalistiką, įskaitant konkurencingų, finansiškai stabilių žiniasklaidos organizacijų, auginančių savo auditoriją, plėtrą, tačiau kartu dokumente pabrėžiama būtinybė „nuosekliai reguliuoti žiniasklaidą ir vykdyti jos kokybės stebėseną“ (A-2-2-2).

Dokumente žiniasklaidos priemonės laikomos pagrindine nacionalinio informacinės erdvės saugumo palaikymo ir gerinimo priemone. Jame raginama skatinti žiniasklaidos turinį, kuris prisideda prie visuomenės tvarumo – visų pirma, jis šviečia visuomenę ir palaiko visuomenės sveikatą, taip pat verslo, finansinį ir teisinį raštingumą, informuoja visuomenę ir ją linksmina (A-2-5).

Kalbant apie medijų raštingumą, dokumente pabrėžiama jo svarba, nes jis leidžia žmonėms dalyvauti įvairiose visuomenės gyvenimo srityse (pavyzdžiui, dokumente teigiama, kad medijų raštingumas leidžia žmonėms priimti pagrįstus sprendimus tiek kaip piliečiams, tiek kaip asmenims, taip gerinant gyvenimo kokybę ir kuriant visuomeninę naudą), taip pat skatina visuomenės atsparumą, taigi stiprina šalį dezinformacijos ir hibridinio karo metu. „Todėl medijų raštingumas užtikrina Latvijos informacinės erdvės prevencinę apsaugą ir yra būtinas nacionalinio saugumo kontekste“, – rašoma dokumente.

Dokumente pateikiama dezinformacijos apibrėžtis, kuri adaptuota pagal 2018 m. balandžio 26 d. Europos Komisijos pareiškimą „Kova su dezinformacija internete: Europos požiūris“. Jame teigiama, kad dezinformacija yra „melaginga ar klaidinanti informacija, parengta, paskelbta ir platinama siekiant ekonominės naudos, apgauti ar padaryti žalos“.

2016 m. pirmą kartą patvirtintos žiniasklaidos politikos gairės. Šis dokumentas reiškė aiškų Latvijos valstybės pripažinimą, kad informacinės aplinkos ir žiniasklaidos negalima palikti vien rinkos jėgoms, jei norima turėti kokybišką žurnalistiką ir informuotą visuomenę. Jau kurį laiką žiniasklaidos priemonių ekonominė padėtis darėsi vis sudėtingesnė, o rinkos spaudimas nepaliko galimybių investuoti į kokybišką žurnalistiką.

Gairėse apibrėžtos penkios žiniasklaidos politikos kryptys: žiniasklaidos aplinkos įvairovė, žiniasklaidos kokybė ir atsakomybė, žiniasklaidos sektoriaus specialistų ugdymas, medijų raštingumas ir žiniasklaidos aplinkos saugumas. Dokumente buvo nustatyti valstybės paramos žiniasklaidos priemonėms mechanizmai, kurie leido joms atlaikyti neigiamą rinkos spaudimą (įskaitant finansinę paramą).

Viena iš šiose gairėse numatytų priemonių yra Pagalbos žiniasklaidai fondas, kuris per reguliariai rengiamus dotacijų konkursus remia nekomercinę ir visuomenei reikšmingą žurnalistinę veiklą ir tikslus. Fondas nustatė plačius bendruosius tikslus, pavyzdžiui, stiprinti nacionalines vertybes, Latvijos kultūrinę erdvę, žiniasklaidos atsakomybę, kritinį mąstymą ir socialinę sanglaudą, pagrįstą bendru latvių kalbos vartojimu. Tačiau fondas nesikiša į valstybės lėšas gaunančių žiniasklaidos įmonių redakcinę politiką.

Šiuo metu šiuose dotacijų konkursuose dalyvauja ir valstybės paramą gauna daugelis pirmaujančių nacionalinių ir vietos žiniasklaidos priemonių. Vienas iš paraiškų vertinimo kriterijų – ar siūloma veikla susijusi su „melo dekonstravimu“, t. y. melo atskleidimu, kuris reiškia melagingų faktų atskleidimą ir yra susijęs su žurnalistikos faktų tikrinimu, nors juo neapsiriboja. Taigi Latvijos vyriausybė savo žiniasklaidos politika skatina faktų tikrinimą ir su juo susijusią veiklą.

Tačiau pirmiau minėta politika buvo taikoma 2016–2020 m. Dotacijų konkursai žiniasklaidos organizacijoms vis dar rengiami, taip pat tęsiama įvairi kita tuo laikotarpiu pradėta veikla. Rašant šią ataskaitą, darbas, susijęs su naujomis žiniasklaidos politikos gairėmis kitam laikotarpiui, baigiamas. Kai kurie iš pagrindinių naujų žiniasklaidos politikos gairių principų yra susiję su medijų raštingumo skatinimu, vietos žiniasklaidos stiprinimu, žurnalistų saugumu ir žurnalistų įgūdžių ugdymu.

Apskritai šie dokumentai rodo, kad valstybė suvokia, jog dezinformacija yra opi problema ir kad reikia imtis įvairių ir kompleksinių veiksmų, įskaitant vietos informacinės aplinkos stiprinimą, kokybiškos žurnalistikos rėmimą ir visuomenės medijų raštingumo skatinimą.

1.2. ESTIJA

1.2.1. ĮSTATYMAI

Kalbant apie dezinformaciją ir taikytiną teisinį reglamentavimą, kurio pažeidimas sukeltų neigiamų pasekmių, galima išskirti dvi Estijos teisinės sistemos nuostatas: Visuomenės sveikatos įstatymo 12-o straipsnio 6-ą dalį ir Baudžiamojo kodekso 263-ią ir 278-ą straipsnius.

Visuomenės sveikatos įstatymo 12-o straipsnio 6-oje dalyje nurodyta: „Viešosios teisės juridiniai asmenys, privatinės teisės juridiniai asmenys ir fiziniai asmenys žodžiu, spaudiniu ar kitomis priemonėmis negali skleisti idėjų, nuomonių, įsitikinimų ar kitokios informacijos, kuri gali būti pavojinga žmonių sveikatai ir fizinei bei socialinei aplinkai.“ Šia nuostata nustatomas tiek juridiniams, tiek fiziniams asmenims taikomas draudimas skleisti idėjas, nuomones, įsitikinimus ar bet kokią kitą informaciją, kuriai taikomas bendras „dezinformacijos apie sveikatą“ pavadinimas, jei tokios informacijos skleidimas gali būti laikomas pavojingu, ypač žmonių sveikatai. Estijoje svarstomas naujas teisės akto pasiūlymas, kuriuo siekiama atnaujinti požiūrį į visuomenės sveikatos klausimus ir atnaujinti šiuo metu galiojantį Visuomenės sveikatos įstatymą (2023 m. Visuomenės sveikatos priežiūros įstatymo teisės akto pasiūlymas). Remiantis prie atnaujinto įstatymo pridedamu aiškinamuoju memorandumu, atnaujintame įstatyme būtų padidintos baudos už draudimo skleisti melagingą informaciją apie pavojingų cheminių medžiagų naudą sveikatai pažeidimą.

Šis įstatymas buvo taikomas subjektams, kurie COVID-19 pandemijos metu nesilaikė saugos priemonių. Vienu atveju Policijos ir sienos apsaugos valdyba per pakartotinius patikrinimus nustatė, kad Elvio Brauerio kavinė „Mém Cafe“ nepaisė Vyriausybės nutarimu nustatytų reikalavimų. Be kita ko, įmonė nepatikrino lankytojų skiepavimo būklės ar viruso tyrimų ir nenustatė klientų tapatybės. Sveikatos valdybos nurodymu kavinės buvo paprašė ją uždaryti.

Baudžiamojo kodekso 263-iame straipsnyje nustatytos sunkesnio viešosios tvarkos pažeidimo pasekmės. Dezinformacijos kontekste ypač svarbus 263-io straipsnio 1-os dalies 2-as punktas, kuriame nustatytos pasekmės už sunkų viešosios tvarkos pažeidimą, jei jis padarytas „grasinant ginklu ar kitu daiktu, naudojamu kaip ginklas, sprogstamuoju įtaisu ar sprogstamąja medžiaga“. Grasinimus susprogdinti, tokius kaip 2023 m. spalio mėn. išsiųsti į Estijos, Latvijos ir Lietuvos mokyklas, palyginti lengva paskleisti dideliu mastu ir jie kelia informacinę grėsmę visuomenei. Mažesniu mastu panašius grasinimus, taip pat ir „juokais“

(Pihlak, 2024), išsakę asmenys neseniai buvo pripažinti kaltais ir nubausti areštu.

Panašiai kaip ir Baudžiamojo kodekso 263-iame straipsnyje, 278-ame straipsnyje aprašomas melagingų skambučių į pagalbos tarnybas teikimas. Šios nuostatos 1-ame poskyryje nusikalstama veika apibūdinama taip: „Žinomai melagingų pagalbos skambučių į gelbėjimo valdybą, policiją, greitąją medicinos pagalbą ar bet kurią kitą pagalbos ar kelių tarnybą pateikimas arba sąmoningai melagingas atitinkamos pagalbos transporto priemonės iškvietimas“ (Baudžiamojo kodekso 278-as straipsnis). Pavyzdžiui, trys jaunuoliai, sukėle brangiai kainuojančią gelbėjimo operaciją, melagingai pranešę, kad žmogus nušoko nuo tilto (Kirsiberg, 2018), gavo arešto bausmes. 2023 m. vasarą Estijos vidaus reikalų ministerija išsiuntė teisėkūros ketinimų dokumentą, kuriame kartu su Baudžiamojo kodekso 278-ame straipsnyje nustatytu nusižengimu būtų sprendžiamas ir „pagalbos iškvietimo linijos darbo sutrikdymo“ klausimas. Trukdymą, be jau šiuo metu galiojančioje Baudžiamojo kodekso 278-o straipsnio redakcijoje nustatytų sąlygų, taip pat galėtų sukelti „tušti skambučiai“, t. y. skambučiai, kurie trunka trumpiau nei dešimt sekundžių ir paprastai yra nesusiję su jokia skambinančiojo komunikacija, „serijiniai skambintojai“, t. y. asmenys, kurie nuolat renka pagalbos numerį nesant jokio realaus pavojaus ir todėl be konkretaus tikslo neigiamai veikia pagalbos centro darbą (žr. Estijos skubios pagalbos centras, 2023 m.).

Estijos Visuomenės informavimo įstatyme (Avaliku teabe seadus, 2014 m.) pabrėžiama teisinė sistema, reglamentuojanti viešosios informacijos prieinamumą ir sklaidą. Pagal šį įstatymą informacijos turėtojai privalo suteikti prieigą prie viešosios informacijos. 35-ame straipsnyje nustatyta, kad informacijos turėtojas privalo klasifikuoti tam tikros rūšies informaciją kaip skirtą vidaus naudojimui. Tai iš esmės riboja prieigą prie neskelbtinų duomenų, surinktų teismo proceso metu, išskyrus atvejus, kai tokiai informacijai taikomi įstatymai, numatantys jos atskleidimą. Tačiau šiuo įstatymu užtikrinama, kad neskelbtina informacija būtų tvarkoma atsižvelgiant į privatumo ir saugumo aspektus. Asmens duomenų apsaugos įstatymo (2019 m.) 4-ame straipsnyje numatyta žurnalistinė išimtis: „Asmens duomenys gali būti tvarkomi ir atskleidžiami žiniasklaidoje žurnalistiniais tikslais be duomenų subjekto sutikimo, jei yra viešasis interesas ir tai atitinka žurnalistinės etikos principus. Atskleidžiant asmens duomenis neturi būti daroma pernelyg didelė žala bet kurio duomenų subjekto teisėms.“ Pastarasis klausimas taip pat buvo viešai svarstomas Estijoje, dėl to 2013 m. buvo priimtas teismo sprendimas prieš vieną žurnalistinį leidinį.

Estijos Nesąžiningos konkurencijos ribojimo ir komercinių paslapčių apsaugos įstatymo 2-ame skyriuje (3-ias ir 4-as paragrafai) pabrėžiama, kad reikia kovoti su apgaulingais veiksmais, tokiais kaip klaidinančios informacijos skleidimas ir neteisėtas komercinių paslapčių naudojimas (2024 m.). Šiuo įstatymu netiesiogiai remiamos pastangos kovoti su dezinformacija, nustatant teises galimybes imtis veiksmų prieš subjektus, skleidžiančius melagingą ar klaidinančią informaciją, kuri gali pakenkti konkurentams ar ekonomikai. Jame numatyti kovos su neteisėtu informacijos naudojimu mechanizmai, atgrasantys nuo dezinformacijos, nustatant teises pasekmes.

2022 m. kovo 9 d. buvo priimti Estijos žiniasklaidos paslaugų įstatymo pakeitimai. Į juos įtrauktos nuostatos, susijusios su faktų tikrinimo praktika ir kova su dezinformacija. Konkrečiai išdėstytos vaizdo dalijimosi platformų operatorių pareigos uždrausti neapykantą, smurtą, diskriminaciją kurstantį, įstatymus pažeidžiantį ar vaikų pornografiją vaizduojantį turinį, įpareigojant tokį turinį nedelsiant pašalinti. Nors šis teisinis pagrindas nėra tiesiogiai susijęs su faktų tikrinimo praktika, jis padeda tvarkytis su dezinformacija ir žalingu turiniu vaizdo medžiagos dalijimosi platformose (A glimpse at Estonia's new rules for audio-visual media services, 2022).

1.2.2. POLITIKOS DOKUMENTAI; POLITINĖS NUOSTATOS

Šalies ilgalaikė plėtros strategija „Estija 2035“ siekiama skatinti ir remti žmonių gerovę. Strategija suteikia vieningą kryptį politikos formuotojams ir sprendimų priėmėjams. Strategijoje melagingos informacijos skleidimas pabrėžiamas kaip grėsmė saugumui, o kova su ja suprantama kaip būtina siekiant užtikrinti visuomenės saugumą ir apsaugą.

Nacionaliniu gynybos plėtros planu 2022–2031 m. siekiama įgyvendinti karinių ir nekarinių pajėgumų stiprinimo elementus per ateinančius dešimt metų. Dokumente faktų tikrinimas aptariamas kartu su kova su dezinformacija, nes jis susijęs su psichologine žmonių gynyba. Dokumente pripažįstamas dezinformacijos keliamas pavojus, o informuotumas apie situaciją laikomas itin svarbiu gebėjimu, kurį reikia ugdyti informacinėje erdvėje.

Dėl turinio blokavimo, panašiai kaip ir Latvijoje, Estijos vartotojų apsaugos ir techninės priežiūros agentūra 2022 02 25 paskelbė nusprendusi uždrausti penkių televizijos kanalų Estijoje retransliavimą, nes transliuojant Rusijos Federacijos prezidento kalbą, pateisinančią karinę ataką ir raginančią ją surengti, buvo pateisinamas bendrųjų tarptautinės teisės principų

nepaisymas ir tokiu būdu pažeisti Estijos žiniasklaidos paslaugų įstatymo reikalavimai. Organizacija toliau stebėjo televizijos kanalus ir interneto svetaines. 2022 08 04 buvo paskelbta, kad Vartotojų apsaugos ir techninės priežiūros agentūra nurodė ryšių bendrovėms blokuoti prieigą prie keturių interneto svetainių, kurios skleidė karo propagandą, teisingo ir rėmė agresijos nusikaltimo padarymą, kurstė neapykantą ir taip kėlė grėsmę Estijos viešajai tvarkai.

Be to, 2023 05 04 buvo paskelbtas dar vienas pranešimas, kad Estija, siekdama apsaugoti informacinę erdvę ir užtikrinti sankcijų laikymąsi, apribojo dar 195-ių interneto svetainių ir 51-o televizijos kanalo prieinamumą. Panašūs pranešimai buvo reguliariai skelbiami ir vėliau.

1.3. LIETUVA

1.3.1. ĮSTATYMAI

Lietuvoje dezinformacijos ir kitų informacinių sutrikimų, kurie yra tiesioginiai faktų tikrinimo proceso objektai, riziką reglamentuoja keli įstatymai ir teisės aktai.

Žalingo turinio klausimai aptariami Lietuvos baudžiamajame kodekse. Pavyzdžiui, 170-ame straipsnyje aprašomos neapykantos kalbos teisinės pasekmės. Straipsnyje nustatyta, kad asmuo, kuris „viešai tyčiojasi, niekina, kursto neapykantą ar skatina diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, odos spalvos, tautybės [...], baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų“. Tai taikoma asmenims, „kurie pritaria genocidui, kitiems nusikaltimams žmoniškumui ar karo nusikaltimams, pripažintiems Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktais arba įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais, juos neigia ar šiurkščiai menkina (jeigu tai buvo padaryta grasinant, užgauliai, įžeidžiančiai arba dėl to buvo sutrikdyta visuomenės rimtis ar tvarka)“. Tai svarbu, nes faktų tikrintojams tenka ne tik tikrinti turinį, kuriame yra neapykantos kalbos, bet ir patiems patirti tokių, labai dažnai piktavališkų, išpuolių pasekmes.

285-ame straipsnyje kalbama apie melagingų pranešimų visuomenei keliamą pavojų, aprašoma bausmė už melagingų pranešimų platinimą ar informacijos apie „visuomenei ar valstybinės reikšmės objektui gresiantį pavojų ar didelę nelaimę“ skleidimą.

2024 m. įsigaliojo nauja Baudžiamojo kodekso pataisa dėl piktavališko socialinės

žiniasklaidos naudojimo. Įstatymo 118-ame straipsnyje dabar teigiama, kad „tas, kas, manipuliudamas internetinės socialinių tinklų paslaugų platformos paskyromis, žymiai padidino informacijos, kuria siekiama veikti prieš Lietuvos Respubliką – jos konstitucinę santvarką, suverenitetą, teritorijos vientisumą, gynybą ar ekonominę galią – sklaidą, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki penkerių metų“. Už tokias veikas atsako ir juridiniai asmenys. Tai gali padėti valdžios institucijoms kovoti su vadinamaisiais „trolių ūkiais“.

Pagrindinis dokumentas, reglamentuojantis klaidinantį turinį ir dezinformaciją, yra Visuomenės informavimo įstatymas. Jame apibrėžiama dezinformacija ir nurodoma, kad draudžiama skleisti dezinformaciją, taip pat kitokio pobūdžio žalingą informaciją (įskaitant karo propagandą, karo kurstymą, diskriminacijos kurstymą, kurstymą pažeisti Lietuvos suverenitetą).

Įstatymo 22-ame straipsnyje nurodytos viešosios informacijos rengėjų ir sklaidėjų pareigos. Kai kurios iš jų yra šios: jie privalo neiškraipyti informacijos ir „nenaudoti jos savanaudiškais tikslais“; jie turi būti objektyvūs ir nešališki, o ginčytiniais politiniais, ekonominiais ir kitais viešojo gyvenimo klausimais turi pateikti kuo daugiau nuomonių; jie neturi skelbti nepagrįstų, nepatikrintų, nemotyvuotų teiginių; jie neturi skelbti tendencingos informacijos apie religiją; jie neturi propaguoti antgamtinių ir paranormalių reiškinių, pateikdami juos kaip realius.

Įstatymo 41-ame straipsnyje apibūdinamos žurnalistų pareigos. Be kita ko, žurnalistai privalo „teikti teisingas, tikslas ir nešališkas žinias, kritiškai vertinti savo informacijos šaltinius, atidžiai ir rūpestingai tikrinti faktus, remtis keliais šaltiniais“ ir laikytis žurnalistinės etikos.

Kartu įstatyme aprašomos teisės gauti informaciją iš valstybės institucijų apie šių institucijų darbą, jų oficialius dokumentus ir t. t. (6-as straipsnis). Administracinių nusižengimų kodekso 547-ame straipsnyje kalbama apie trukdymą žurnalistikai. Jame nustatyta, kad valstybės institucijų vadovai neturi atsisakyti teikti informaciją žiniasklaidos atstovams arba trukdyti žurnalistams atlikti savo profesines pareigas.

Kiti įstatymai taip pat gali turėti netiesioginį poveikį faktų tikrinimo procesams ir kovai su dezinformacija. Pavyzdžiui, nesąžiningą komercinę veiklą pirmiausia reglamentuoja Reklamos įstatymas (persvarstytas 2017 m.), į kurį įtrauktos Nesąžiningos komercinės veiklos direktyvos nuostatos. Šiuo įstatymu draudžiama nesąžininga veikla, įskaitant

melagingą ar apgaulingą reklamą, agresyvią komercinę veiklą ir klaidinantį nutylėjimą. Nors šie įstatymai pirmiausia skirti komercinei veiklai, jie gali būti taikomi ir situacijoms, susijusioms su melagingos informacijos skleidimu siekiant komercinės naudos.

Duomenų ir informacijos apsauga numatyta Asmens duomenų įstatyme. Šis įstatymas reglamentuoja asmens duomenų tvarkymą ir apsaugą Lietuvoje. Šiuo įstatymu siekiama apsaugoti fizinių asmenų asmens duomenis, kartu apibrėžiant teisinius reikalavimus, kad būtų užtikrinta privatumo teisės ir visuomenės teisės į informaciją pusiausvyra. Nors įstatymas užtikrina stiprią duomenų apsaugą, žurnalistai gali susidurti su sunkumais gaunant prieigą prie organizacijų turimų asmens duomenų, reikalaujant pagrįsti prieigos poreikį viešojo intereso pagrindais. Žurnalistai turi derinti asmenų teises į privatumą ir visuomenės interesą atskleisti informaciją. Įstatyme numatytos išimtyse, kuriomis atsižvelgiama į žurnalistikos vaidmenį demokratinėje visuomenėje.

1.3.2. POLITIKOS DOKUMENTAI; POLITINĖS NUOSTATOS

Dabartinės Lietuvos Vyriausybės programoje (2020 m.) yra specialus skyrius apie informacines grėsmes, atsparią visuomenę, laisvą žiniasklaidą ir saugų internetą. Šį skyrių sudaro tokie tikslai kaip: kartu su nepriklausomais ekspertais atlikti išsamų Lietuvos žiniasklaidos politikos vertinimą ir parengti jos tobulinimo gaires. Kitas uždavinys – gerinti kritinį mąstymą ir atsparumą per medijų ir skaitmeninio raštingumo intervencijas. Taip pat iškeltas uždavinys atnaujinti paramos žiniasklaidai modelį, siekiant „užtikrinti paramos tvarumą, žiniasklaidos nepriklausomybę ir prioritetines paramos sritis“. Naujai sukurto Medijų rėmimo fondo tikslas – remti visuomenei aktualios, kokybiškos, etiškos ir politiškai neutralios viešosios informacijos kūrimą ir sklaidą. Medijų rėmimo fondas, teikdamas valstybės paramą viešosios informacijos rengėjams ir (ar) skleidėjams, siekia žiniasklaidos pliuralizmo, nuomonių ir nacionalinių kultūrų įvairovės, visuomenei aktualios, kultūriškai jautrios informacijos prieinamumo, įskaitant prieinamumą neįgaliesiems, užtikrindamas racionalų ir pagrįstą valstybės lėšų naudojimą. Iki šiol valstybės finansavimas buvo skiriamas tik viešosios informacijos rengėjų ir tik juridinių asmenų projektams. Programoje žadėta „siekti stiprinti žurnalistų apsaugą nuo persekiojimo už kritiką“.

Vienas iš nacionaliniame plėtros plane „Lietuva 2030“ aprašytų tikslų yra susijęs su dinamiškos informacinės aplinkos kūrimu, atsakingos žiniasklaidos, spaudos laisvės ir veiksmingos savireguliacijos skatinimu. Be to, strategijoje taip pat raginama skatinti gyventojų

medijų raštingumą.

Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje daugiausia dėmesio skiriama kibernetiniam saugumui, tačiau į ją taip pat įtraukta profesionalioji žiniasklaida ir žurnalistika kaip saugumo ir atsparumo elementai. Dokumente raginama stiprinti visuomenės atsparumą dezinformacijai ir kitoms informacinėms grėsmėms. Siekiant šio tikslo pripažįstama, kad būtinos medijų ir informacinio raštingumo programos, taip pat švietimo sistemos tobulinimas, kultūros paslaugų plėtra, strateginė komunikacija, viešojo, privataus, nevyriausybinių ir akademinio sektorių bendradarbiavimas.

Kitas pavyzdys, kuris neturi tiesioginio poveikio faktų tikrinimui, bet pabrėžia Lietuvos prioritetus mažinti dezinformacijos riziką ir dalytis patirtimi, yra Lietuvos Respublikos vystomojo bendradarbiavimo strateginės kryptys. Šis dokumentas nustato planavimo ir valdymo sąlygas nuoseklesnei, racionalesnei ir darnesnei vystomojo bendradarbiavimo politikai. Vykdydama vystomojo bendradarbiavimo programas, Lietuva siekia dalytis patirtimi, teikdama prioritetą visuomenės atsparumui dezinformacijai su tokiomis šalimis partnerėmis kaip Armėnija, Moldova ir Gruzija. Finansavimo principai apima demokratinių idėjų sklaidą įgalinant nepriklausomą žiniasklaidą ir strateginę komunikaciją. Naujusias finansavimas skirtas strateginės komunikacijos kūrimui siekiant kovoti su Rusijos dezinformacija Moldovoje (Rytų Europos studijų centras). Dar vienas projektas buvo skirtas naujienu portalui „Delfi“, kurio tikslas – stiprinti pasipriešinimą dezinformacijai Europos Sąjungos Rytų partnerystės šalyse, ypatingą dėmesį skiriant nepriklausomai žiniasklaidai (Armėnijoje, Azerbaidžane, Baltarusijoje, Moldovoje, Gruzijoje, Ukrainoje).

2. TEISIŠKAI NEĮPAREIGOJANTYS OFICIALIŲ INSTITUCIJŲ DOKUMENTAI

Be teisiškai įpareigojančių teisės aktų, vyriausybės ir viešosios institucijos skelbia kitus dokumentus ir pranešimus, kuriuose atsispindi jų supratimas apie dezinformaciją ir kovos su ja būdus. Šiame skyriuje apžvelgiami svarbiausi tokie dokumentai Baltijos šalyse.

2.1. LATVIJA

2.1.1. VYRIAUSYBINĖ KOMUNIKACIJA

2022 m. Latvijos valstybės kanceliarija išleido „Kovos su dezinformacija vadovą“. Šis žinynas visų pirma skirtas valstybės institucijose dirbantiems asmenims, tačiau jo antrinė auditorija – visi Latvijos gyventojai. Knygoje pateikiama informacija apie informacinei aplinkai kylančias grėsmes, pabrėžiant Rusijos propagandinius naratyvus, ir paaiškinimai. Dokumente aiškinama, ką asmenys turėtų daryti susidūrę su melaginga informacija. Taip pat informuojama apie valstybės institucijas, dalyvaujančias informacinės aplinkos stebėsenoje ir reaguojančias į grėsmes. Nurodomi galimi veiksmai, kuriuos asmuo ir institucija gali atlikti susidūrę su melaginga informacija. Taip pat nurodomi labiausiai paplitę Rusijos propagandiniai naratyvai apie Latviją ir pateikiami jų paneigimai.

Vadove, be kita ko, paaiškinamos įvairios probleminės informacijos rūšys, įskaitant misinformaciją ir dezinformaciją. Jame naudojamos Europos demokratijos veiksmų plane (COM/2020/790 galutinis) perimtos apibrėžtys, pagal kurias misinformacija aiškinama kaip sąmoningai melaginga ar klaidinanti informacija, o dezinformacija – kaip sąmoningai klaidinanti informacija, skleidžiama siekiant politinės ar ekonominės naudos.

2023 m. Valstybės kanceliarijos Strateginės komunikacijos koordinavimo departamentas pradėjo ilgalaikį komunikacijos projektą „Juoda ant balto“ („Melns uz balta“). Šiame projekte tekstų, vaizdo įrašų ir tinkalalidžių formatais aptariami įvairūs dezinformacijos ir apgaulės aspektai. Be to, projekte auditorija kviečiama pranešti apie dezinformacijos atvejus Valstybės kanceliarijai.

Kultūros ministerija ir Nacionalinė elektroninės žiniasklaidos taryba yra dvi valstybinės institucijos, kurios aktyviausiai tiria medijų raštingumą Latvijoje. Vieno tyrimo duomenimis, 2020 m. 18 % Latvijos gyventojų teigė, kad jiems trūksta įgūdžių atskirti patikimą informaciją nuo klaidinančios (Latvijas fakti, 2020).

2.1.2. KITŲ OFICIALIŲ INSTITUCIJŲ PRANEŠIMAI

2023 m. Latvija rotacijos tvarka pirmininkavo Europos Tarybos Ministrų komitetui, o tarp jos prioritetų buvo saviraiškos laisvės ir žurnalistų saugumo skatinimas (žiniasklaidos laisvė, žurnalistų saugumas ir kova su dezinformacija buvo vieni iš Latvijos užsienio politikos prioritetų ir anksčiau). Konferencija „Plunksna galingesnė už kalaviją?“, kurią ji surengė

bendradarbiaudama su Europos Taryba, iliustravo Latvijos norą atkreipti dėmesį į šiuos klausimus. Renginyje dalyvavo vyriausybių, tarptautinių organizacijų, nevyriausybių organizacijų ir kitų žiniasklaidos ir žurnalistikos srityje veikiančių subjektų atstovai. Konferencijos metu įvyko pirmasis žurnalistų kontaktinio centro susitikimas. Latvijos žurnalistai ir jų kolegos iš kitų šalių aptarė žurnalistų apsaugos klausimus.

2.2. ESTIJA

2.2.1. VYRIAUSYBINĖ KOMUNIKACIJA

Svarbios diskusijos apie dezinformaciją Estijoje prasidėjo dar 2006 ir 2007 m., kai vyko svarstymai dėl Antrojo pasaulinio karo paminklo (dar vadinami „Bronzinio kareivio krize“) perkėlimo iš Talino miesto erdvės. Nuo 2007 m. Estijos vyriausybė pripažino ir propagavo kovos su dezinformacija problemą per įvairius formatus. Po 2007 m. (ir 2006 m.) įvykių, susijusių su Bronzinio kareivio perkėlimu iš Talino, sekusios kibernetinės atakos inicijavo išsamesnę kovos su dezinformacija procesą. Vienas iš rezultatų – 2008 m. Taline įsteigtas NATO bendradarbiavimo kibernetinės gynybos kompetencijos centras. Be to, nuo to laiko Valstybės biuras ypatingą dėmesį skyrė su dezinformacija susijusioms grėsmėms. Tai baigėsi Valstybės kanceliarijoje įsteigus Strateginės komunikacijos skyrių.

Kalbant apie strateginę komunikaciją, reikia paminėti dar du dokumentus:

- 1) Estijos ilgalaikė strategija „Estija 2035“. Joje, be kita ko, teigiama, kad ilgalaikis vyriausybės tikslas yra „užtikrinti stiprią kultūrinę erdvę, skatinančią sanglaudą, ir žiniomis grindžiamą viešąją erdvę, palaikančią bendravimą, mažinančią vertybinių konfliktų visuomenėje tikimybę“.
- 2) Nacionalinės gynybos plėtros planas 2031 m. Jame akcentuojamas nacionalinio informacinio atsparumo stiprinimas, tačiau nepateikiamas išsamus aprašymas.

Įkvėpta 2018 m. Švedijoje išleisto vadovo, 2019 m. Estijos valstybės kanceliarija išleido informacinių atakų valdymo vadovą. Šis vadovas daugiausia skirtas ministerijoms ir valstybės institucijoms, tačiau gali būti naudingas ir apskritai, ypač komunikacijos srityje dirbantiems žmonėms. Jame aptariamos tokios temos kaip: pasiruošimas dezinformacijos atakoms, atsakas į informacines atakas ir pamokos ateičiai. Joje taip pat pateikiami įprastų poveikio metodų pavyzdžiai ir paaiškinama, kas yra „botai“. Be to, 2021 m. atnaujintame Estijos

vyriausybės komunikacijos vadove, kuris visų pirma skirtas atvykstantiems vyriausybinių institucijų komunikacijos specialistams, vyriausybinių agentūrų vadovams, taip pat studentams, yra skyrius apie melagingos informacijos sklaidimą. Jame pabrėžiama, kad Estijos vyriausybės komunikacijos darbuotojams tenka sudėtinga ir atsakinga užduotis – gebėti atpažinti melagingos informacijos sklaidėjus. Taip pat pabrėžiama, kad reikia bendradarbiauti su žurnalistais, kurie turi būti tikri dėl informacijos pagrįstumo. Kai kurie kanalai sklaidžia melagingą informaciją, tačiau jie nelaikomi tinkama žurnalistika. Vadovo gairės parengtos remiantis JAV, Didžiosios Britanijos, Suomijos ir Nyderlandų vyriausybių komunikacijos vadovais ir vadovėliais.

2.2.2. KITŲ OFICIALIŲ INSTITUCIJŲ PRANEŠIMAI

Trys iniciatyvos gali būti svarbios faktų tikrinimo kontekste:

- 1) Kai 2022 m. Rusija pradėjo plataus masto karą Ukrainoje, Estija ėmėsi dar ryžtingiau kovoti su Rusijos įtaka informacinėje erdvėje ir jos keliamais pavojais. Prieš tai Švietimo ir mokslo ministerija 2021 m. parengė medijų raštingumo iniciatyvą, aprašytą vadinamojoje „Baltojoje medijų raštingumo knygoje“ (neskelbta). Joje buvo aiškiai apibrėžti pagrindiniai tvaros medijų raštingumo strategijos, kuri turi būti kuriama mokyklose, tikslai. Šiuo metu ji vis dar rengiama. Nors plėtojamos kelios kitos su medijų raštingumu susijusios kompetencijos (pavyzdžiui, skaitmeninis raštingumas), medijų raštingumo kaip bendro įgūdžių ir kompetencijų rinkinio įprastinėse mokyklose, kolegijose ar universitetuose nėra mokoma. Paprastai jis dėstomas kaip estų kalbos ir literatūros kursų dalis. Tačiau į juos neįtraukiami nurodymai tikrinti faktus ir kritiškai mąstyti kaip tai, kas turėtų būti vertinama kasdieniame gyvenime.
- 2) Apie faktų tikrinimą kalbama rinkimų kontekste, nes Estijos rinkimų komitetas paneigė daug mitų apie elektroninio balsavimo grėsmes demokratijai.
- 3) Estijos mokslinių tyrimų taryba parengė 2020–2035 m. mokslo komunikacijos strategiją „Estija žino“. Joje, be kita ko, teigiama, kad moksliniais tyrimais, faktais ir įrodymais pagrįsti metodai yra būtini visuomenės konkurencingumui, sveikatai, gerovei ir švietimui plėtoti. Faktų tikrinimas ir kritiškas informacijos vertinimas yra patikimos komunikacijos pagrindas (p. 10).

2.3. LIETUVA

2.3.1. VYRIAUSYBINĖ KOMUNIKACIJA

2018–2020 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė įgyvendino kampaniją „Stiprinkime imunitetą“, kurios metu internetinėje ir regioninėje žiniasklaidoje, radijuje ir televizijoje buvo pateikiama informacija apie internetinių grėsmių atpažinimą ir kovą su jomis. Svetainės struktūrą sudaro trys pagrindinės sritys: darbdavių ir darbuotojų kibernetinis raštingumas, ypatingą dėmesį skiriant mažosioms ir vidutinėms įmonėms; informacija apie internetines grėsmes; ir informacija, kaip nepasiduoti misinformacijai ir dezinformacijai.

2.3.2. KITŲ OFICIALIŲ INSTITUCIJŲ PRANEŠIMAI

Lietuvos kariuomenės Strateginės komunikacijos departamento analitikai nuolat stebi Lietuvai kylančias dezinformacijos grėsmes ir savo interneto svetainėje skelbia mėnesines ataskaitas (kurios vėliau platinamos žiniasklaidoje). Lietuva taip pat dalyvauja EBPO ekspertų grupės dėl valdymo atsako į misinformaciją ir dezinformaciją iniciatyviniame komitete.

3. KOVOS SU DEZINFORMACIJA PRAKTIKOS KODEKSO POVEIKIS

2022 m. įsigaliojo sugriežtintas Kovos su dezinformacija praktikos kodeksas. Jame aprašomi saviregulavimo standartai, kurių skaitmeninių paslaugų teikėjai įsipareigoja laikytis siekdami apriboti žalingos ir melagingos informacijos sklaidą. Šie standartai reglamentuoja reklamos talpinimą (ypač daug dėmesio skiriant politinei reklamai), paslaugų vientisumą (įskaitant skaidrumo aspektus ir draudimą manipuliuoti platformomis), naudotojų įgalinimą (įskaitant medijų raštingumo stiprinimą ir galimybę naudotojams nustatyti ir pažymėti klaidinančią informaciją bei pasiūlyti jiems skaidrų apskundimo mechanizmą dėl platformų priimtų turinio sprendimų); tyrėjų įgalinimą (įskaitant prieigą prie platformos duomenų ir dalijimąsi duomenimis bei tyrimų rezultatais su tyrėjų bendruomene); ir faktų tikrintojų įgalinimą (įskaitant bendradarbiavimą su faktų tikrintojais ir prieigos prie atitinkamos informacijos suteikimą faktų tikrintojams). Dokumentą pasirašė didžiausių interneto platformų ir paslaugų savininkai, įskaitant „Google“, „Meta“, „Microsoft“ ir „TikTok“.

Iki šiol keli EDMO centrai jau išanalizavo Kovos su dezinformacija praktikos kodekso įgyvendinimą. Airijos EDMO ir GADMO atliktame tyrime buvo analizuojamos didžiausių

kodeksą pasirašiusių bendrovių „Google“, „Meta“, „Microsoft“, „TikTok“ ir „Twitter/X“ (pastaroji bendrovė vėliau pasitraukė iš kodekso) pradinės ataskaitos. Tyrėjai nustatė informacijos, kurią platformos pateikė siekdamos įrodyti, kad laikosi dokumento, kokybės trūkumų. BROD paskelbė ataskaitas apie Kodekso įgyvendinimą Bulgarijoje ir Rumunijoje. Tyrimuose daugiausia dėmesio buvo skiriama platformų pateiktiems duomenims, susijusiems konkrečiai su šiomis dviem šalimis, ir buvo siekiama nustatyti spragas, kurios turėtų būti pašalintos. Ataskaitoje apie Bulgariją nustatyti ypatingi trūkumai, susiję su reklama: pateikti atsakymai dažniausiai buvo per trumpi, be detalių arba mažai svarbūs. Platformos vientisumo aspektas buvo aptartas plačiau, tačiau atsakymai nebuvo pakankamai patikrinami. Buvo manoma, kad tyrėjų galimybės susipažinti su platformos duomenimis yra ribotos. Ataskaitoje apie Rumuniją pažymima, kad platformos skirtingai pabrėžė įvairius Kodekse aprašytus principus. Apskritai jų kovos su dezinformacija veiksmai apibūdinami kaip „kuklūs“: ketinama prisidėti prie geresnės interneto aplinkos kūrimo, tačiau veiksmai, kurių reikia imtis šiam tikslui pasiekti, yra nepakankami. Platformos iš tiesų šalina netikras ir dezinformaciją skleidžiančias „botų“ paskyras. Vis dėlto ataskaitoje pabrėžiama, kad jos padarė nepakankamai, kad apribotų finansines paskatas skleisti dezinformaciją, pavyzdžiui, apribodamos jų galimybes gauti pajamų iš reklamos. Be to, platformų pateiktose ataskaitose Rumunijai nepateikta informacijos apie turinio rekomendavimo algoritmus, kurie atlieka esminį vaidmenį nustatant, kokia informacija pasiekia auditoriją. Kitą tyrimą dėl Kodekso taikymo atliko ADMO. Jame daugiausia dėmesio skirta vienam kodekso aspektui – mokslinių tyrimų bendruomenės įgalinimui. Išnagrinėję platformų ataskaitas ir Slovėnijos bei Kroatijos tyrėjų patirtį, jie padarė išvadą, kad Europos Sąjungoje platformų prieiga vis dar nepakankamai išplėtotą, o tarp to, ką platformos teigia apie suteiktą prieigą, ir to, ką patyrė tyrėjai, esama spragų.

Šioje BECID ataskaitoje neanalizuojamos pasirašiusiųjų šalių ataskaitos. Vietoje to joje nagrinėjama, kaip Kodeksas įgyvendinamas kiekvienoje iš Baltijos šalių, ir daugiausia dėmesio skiriama valstybės institucijų požiūriui. Mūsų tyrimo rezultatai rodo, kad šis procesas yra ankstyvoje stadijoje.

3.1. LATVIJA

Kovos su dezinformacija praktikos kodekso stebėseną Latvijoje grindžiama savanoriškumo principu – šiam tikslui nebuvo sukurti jokie specialūs institucinės priežiūros mechanizmai. Tačiau kelios institucijos sprendžia su platformų valdymu susijusius klausimus ir remiasi

kodekse įtvirtintais principais tiek, kiek turi tam galimybių.

Kodeksas veikia kartu su Skaitmeninių paslaugų įstatymu (angl. *Digital Services Act*, toliau – DSA). Latvijoje DSA koordinuojanti institucija yra Vartotojų teisių apsaugos centras, kurį prižiūri Ekonomikos ministerija. 2024 m. Latvijos parlamentas priėmė reikiamus Informacinės visuomenės paslaugų įstatymo pakeitimus, kuriuose apibrėžtos koordinatoriaus užduotys, tvarka, kaip koordinatorius įgyvendina savo įgaliojimus, atsakomybė už DSA pažeidimus ir koordinatoriaus sprendimų apskundimo tvarka. Po to, kai pakeitimai buvo priimti, ekonomikos ministras Viktoras Valainis pabrėžė, kad DSA yra gyvybiškai svarbus Latvijai, kuri susiduria su dezinformacijos grėsmėmis. „Vartotojų teisių apsaugos centras stebės tendencijas interneto platformose ir prireikus informuos Europos Komisiją apie pažeidimus“, – paašškino jis.

Šiuo metu Vartotojų teisių apsaugos centras steigia nacionalinio koordinatoriaus padalinį, kuris bus atsakingas už DSA įgyvendinimą. Baigus šį darbą, institucija galės reaguoti į skundus, tirti galimus pažeidimus, registruoti platformas skaidrumo duomenų bazėje ir dalyvauti nustatant bendras priemones, kuriomis siekiama sukurti ir plėtoti vieningą politiką Europos Sąjungos lygmeniu. Be to, ji nagrinės rinką nacionaliniu lygmeniu – Latvijoje interneto platformos yra palyginti nedidelės. Kiek leis išteklių, institucija stebės, kaip teikiamos skaitmeninės paslaugos, siekdama užtikrinti, kad nebūtų pažeidimų, pavyzdžiui, kad vaikams nebūtų rodomos tikslinės reklamos, naudojami tamsūs šablonai ir nebūtų skaidrumo reikalavimų laikymosi trūkumų. Numatoma, kad už šią veiklą bus atsakingi šeši darbuotojai. Interviuotasis tikisi, kad įvairių ataskaitų rengimas sunaudos nemažai įstaigos turimų išteklių.

Apklauso dalyvis pripažino, kad DSA reikalavimai pramonėje nėra gerai suprantami. Ūkio ministerija ir Vartotojų teisių apsaugos centras ketina bendradarbiauti su nevyriausybinėmis organizacijomis ir organizuoti informavimo ir švietimo veiklą, kuriai institucija skirs daugiausia dėmesio pirmaisiais veiklos metais. Šiuo metu Latvijos valdžios institucijos neturi tikslios informacijos apie tai, kiek platformų laikosi DSA, tačiau tikisi, kad dėl naujų reikalavimų rinkos dalyviai sulauks tam tikros reakcijos ar protestų.

Interviu metu Ekonomikos ministerijos atstovas pabrėžė, kad Kovos su dezinformacija praktikos kodeksas yra privalomas jį pasirašiusiems šalims, tačiau kitoms šalims jis yra savanoriškas. Todėl Vartotojų teisių apsaugos centro dalyvavimas jį įgyvendinant yra

„neprivalomas“. Nė viena iš Kodeksą pasirašiusių šalių nėra Latvijos subjektas. Latvijos pareigūnas mano, kad Airija, kurioje registruota daugelio platformų bendrovių veikla Europoje, turėtų būti ta šalis, kuri plačiai įsitrauktų į Kodekso įgyvendinimą. Savo ruožtu Ekonomikos ministerijos ir Vartotojų teisių apsaugos centro atstovai daugiausia dėmesio skiria DSA įgyvendinimui. Kaip paaikškino Vartotojų teisių apsaugos centro atstovas, „jei Kodekso nuostatos būtų tokios svarbios, jos jau būtų įrašytos į patį reglamentą [DSA]“. Tai rodo, kad Kodeksas laikomas papildomų įsipareigojimų ir reikalavimų, dėl kurių ES valstybės narės, rengdamos DSA, nesusitarė, bet kurių platformų ir paslaugų įmonės sutiko laikytis, rinkiniu.

Dėl šios priežasties Latvijos pareigūnai daugiau dėmesio skiria DSA nei Kodeksui. Nacionalinio koordinatoriaus darbuotojams rengiami mokymai, kuriuose daugiausia dėmesio skiriama DSA įgyvendinimui, taip pat rengiamos atitinkamos gairės ir planai. „Kodekso tikslas – turėti gaires, ką iš tikrųjų reiškia dezinformacija, nes platformos teigė, kad neteisėtas turinys įvairiose šalyse gali skirtis“, – aiškino Vartotojų teisių apsaugos centro atstovas, kuris Kodeksą laiko priemone, skatinančia bendrą platformų supratimą dėl įvairių platformų valdymo klausimų. Pasak atstovo, Kodeksas atlieka svarbų vaidmenį dar vienu aspektu: jo nepasirašymas signalizuoja, kad platforma nesilaiko įsipareigojimų: „Kodekso nepasirašymas savaime reiškia, kad yra pažeidimas“.

DSA, taip pat ir Kodekse numatytos tyrėjų teisės naudotis labai didelių interneto platformų duomenimis. Norėdami įgyti „patikrinto tyrėjo“ statusą pagal DSA, tyrėjai turi kreiptis į Europos Komisiją arba į skaitmeninių paslaugų koordinatorių šalyje, kurioje įregistruota platforma, arba į savo šalies koordinatorių. Latvijos atveju tai būtų Vartotojų teisių apsaugos centras. Nacionalinis koordinatorius parengs pirminį prašymo vertinimą ir perduos jį savo kolegai šalyje, kurioje įregistruota platforma. Interviu dalyvis pabrėžė, kad tokia prieiga prie platformos duomenų yra labai svarbi platformos valdymui. Šiuo metu pačios platformos negali reaguoti į visas gautas bet kokio pobūdžio paraiškas ar prašymus. Taigi papildomų mechanizmų įdiegimas yra pagrįstas. Be to, pašnekovas paminėjo nekontroliuojamos prieigos prie duomenų keliamą riziką – pavyzdžiui, priešiškų šalių organizacijos galėtų jais naudotis vykdydamos šnipinėjimo operacijas.

DSA taip pat pristatė „patikimus vėliavnešius“, kurie stebi platformas ir įspėja apie galimai neteisėtą turinį. Už šio statuso suteikimą atsakingas nacionalinis koordinatorius.

Atsižvelgdamas į specialius įgaliojimus, susijusius su patikimų „vėliavnešių“ ir patikrintų tyrėjų vaidmenimis, Latvijos vartotojų teisių apsaugos centras šiuo metu laukia tikslesnių gairių dėl prieigos prie kandidatų ir aplinkybių, kuriomis šis statusas gali būti panaikintas.

Kita valstybės institucija, kuri dalyvauja kuriant informacinę erdvę, yra Valstybės kanceliarija. Ji veikia kaip viešojo administravimo institucijų kontaktinis centras, dirbantis su socialinės žiniasklaidos platformomis. Ji praneša apie netikrus aukštų valstybės pareigūnų profilius, klaidinančius ir apgaulingus skelbimus ir kitą turinį, kuris, jos nuomone, neatitinka platformų (pvz., „Meta“, „TikTok“ ir „Google“) taisyklių ir bendruomenės standartų. Šiuos pažeidimus kanceliarija nustato vykdydama Latvijos informacinės erdvės stebėseną. Ji taip pat prašo Latvijos piliečių pranešti apie galimus pažeidimus. Be to, kanceliarija koordinuoja veiklą, susijusią su informacinės aplinkos saugumu, įskaitant veiklą Nacionalinės informacinės erdvės saugumo koordinavimo grupėje. Kanceliarija nekontroliuoja politinės reklamos platformose – tai yra Korupcijos prevencijos ir kovos su korupcija biuro, kuris, be kita ko, stebi Latvijos politinių partijų rinkimų kampanijų išlaidas, užduotis.

Kultūros ministerija yra už žiniasklaidos politiką Latvijoje atsakinga institucija. Ji tiesiogiai nedalyvauja stebint, kaip įgyvendinamas kodeksas. Interviu metu ministerijos atstovas teigė, kad jie neturi tam pakankamai išteklių.

Žiniasklaidos reguliavimo institucija – Nacionalinė elektroninės žiniasklaidos taryba – yra dar viena informacinės aplinkos kūrimu suinteresuota šalis. Ji priklauso Europos audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų reguliuotojų grupei (angl. *European Regulators Group for Audiovisual Media Services*; toliau – ERGA). Reguliavimo institucijos atstovas paaiškino, kad ERGA priklausanti institucija dalyvavo bandomuosiuose tyrimuose, stebėjo ir analizavo 2018 m. praktikos kodeksą, taip prisidėdama prie 2022 m. sustiprinto kodekso rengimo. ERGA delegavo keturis narius dirbti Kovos su dezinformacija praktikos kodekso nuolatinėje darbo grupėje, kuri rūpinasi kodekso stebėseną ir tobulinimu. Taigi Latvijos žiniasklaidos reguliavimo institucija dalyvauja įgyvendinant kodeksą bendradarbiaudama su ERGA, įskaitant dalyvavimą visose jos darbo grupėse. Viena iš grupių yra „Kova su dezinformacija ir demokratijos stiprinimas skaitmeninėje aplinkoje“. Vienas iš jos tikslų 2024 m. – konsultuotis su Europos Komisija dėl veiksmingo kodekso įgyvendinimo ir rengti ataskaitas apie esamą padėtį. Darbo grupė ketina paskelbti ataskaitą apie išvadas.

3.2. ESTIJA

Oficiali žiniasklaidos reguliavimo institucija Estijoje yra Vartotojų apsaugos ir techninio reguliavimo tarnyba (angl. *Consumer Protection and Technical Regulatory Authority*; toliau – CPTRA). CPTRA atstovauja Estijai Europos audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų reguliuotojų grupėje (ERGA). ERGA veikia 3-ias pogrupis „Kova su dezinformacija ir demokratijos stiprinimas skaitmeninėje aplinkoje“. Tačiau Estijoje CPTRA nėra paskelbusi jokių oficialių ataskaitų, kuriose būtų vertinamas 2022 m. sustiprinto Kovos su dezinformacija praktikos kodekso veiksmingumas. Kodeksas nėra sistemingai stebimas valstybės lygmeniu.

Komisija ir nacionaliniai skaitmeninių paslaugų koordinatoriai yra atsakingi už DSA priežiūrą, vykdymą ir stebėseną. CPTRA interneto svetainėje 2024 01 24 paskelbtame informaciniame lapelyje nurodyta, kad jie taps Estijos skaitmeninių paslaugų koordinatoriumi ir priežiūros institucija. CPTRA užduotis būtų koordinuoti įsakymus ir kitą su DSA susijusią informaciją bei dalytis ja tiek viduje, tiek su Europos Komisija ir kitų valstybių narių institucijomis. Be to, Vartotojų apsaugos ir techninės priežiūros institucija (Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet, TTJA) prižiūrės reglamento taikymą ir prireikus užtikrins iš reglamento kylančių prievolių vykdymą.

2024 m. vasario 22 d. į „YouTube“ buvo įkeltas Ekonomikos reikalų ir komunikacijų ministerijos internetinio seminaro, kuriame atitinkamoms šalims buvo pristatyta DSA, vaizdo įrašas.

2024 m. balandžio 24 d. Europos Komisija paskelbė pareiškimą, kuriame paragino kelias šalis, įskaitant Estiją, „paskirti skaitmeninių paslaugų koordinatorius ir suteikti jiems visus įgaliojimus pagal Skaitmeninių paslaugų įstatymą“. Šią dieną Europos Komisija pradėjo pažeidimų nagrinėjimo procedūras, išsiųsdama šioms valstybėms narėms oficialius įspėjimo raštus. Be to, Estijoje nebuvo jokių viešų diskusijų dėl Skaitmeninių paslaugų akto (DSA) ir Kovos su dezinformacija praktikos kodekso įgyvendinimo.

3.3. LIETUVA

Ryšių reguliavimo tarnyba yra Lietuvos nacionalinė skaitmeninių paslaugų įstatymo koordinatorė. Tačiau jokia informacija nuo 2024 m. nebuvo paskelbta ar atnaujinta.

„Debunk EU“, nepriklausoma analitinė grupė ir nevyriausybinė organizacija, užsiimanti dezinformacijos tyrimais ir medijų raštingumo iniciatyvų įgyvendinimu, yra pasirašiusi Kovos su dezinformacija praktikos kodeksą.

4. NEVYRIAUSYBINĖS INTERVENCIJOS

Diskusijose dėl šiuolaikinės informacinės aplinkos kūrimo dalyvauja įvairios nevyriausybinės organizacijos. Šie klausimai nagrinėjami mokslinėse studijose, komentaruose, viešuose debatuose ir kitomis dalijimosi žiniomis formomis. Nors egzistuoja daug naudingos ir paveikios medžiagos, o jos įžvalgos perduodamos per valstybių sienas, šioje ataskaitoje ypač domimasi Baltijos šalyse gauta medžiaga. Todėl šiame skyriuje parodoma, kokius aspektus, susijusius su žiniasklaidos reguliavimu, kova su dezinformacija ir faktų tikrinimo plėtojimu, nagrinėja regione įsikūrusios institucijos ir asmenys.

Vienas iš dokumentų, kurį verta paminėti, yra žurnalisto ir tyrėjo Johanneso Voltri mokslinis straipsnis „Kova su Rusijos informacine įtaka Baltijos šalyse“. Jame nagrinėjama, kaip Latvija, Lietuva ir Estija reaguoja į Rusijos vykdomas informacinės įtakos operacijas, ir daugiausia dėmesio skiriama strateginei komunikacijai, medijų raštingumo ugdymui ir valstybiniam reguliavimui, įskaitant žiniasklaidos politiką šiose šalyse. Esminis skirtumas tarp šalių yra skirtinga valstybės pozicija žiniasklaidos reguliavimo atžvilgiu ir valstybės vaidmuo formuojant nacionalinę žiniasklaidos aplinką. Skirtingai nei Latvija ir Lietuva, Estija šiuo metu neturi žiniasklaidos politikos, kuria valstybė galėtų remti žurnalistiką. Kartu Estijos visuomeninė žiniasklaida daugiau dėmesio skiria rusakalbei auditorijai. Straipsnyje pabrėžiama būtinybė valstybės institucijoms skelbti informacinės aplinkos vertinimus, kurie padėtų didinti gyventojų informuotumą apie grėsmes. Straipsnyje taip pat pasisakoma už tai, kad į mokyklų mokymo programas būtų įtraukta daugiau medijų literatūros aspektų, įskaitant medijų analizės įgūdžius ir žinias apie dirbtinį intelektą bei algoritmus.

Panašūs klausimai nagrinėjami ataskaitoje „Atsparumas dezinformacijai: naujas Baltijos kelias?“. Joje Estijos tarptautinis gynybos ir saugumo centras nagrinėja Baltijos šalių patirtį ir galimybes kovoti su užsienio kilmės dezinformacija. Studijoje pažymima, kad vienas iš Baltijos šalių atsparumo šaltinių yra istorinė patirtis kovojant su agresyvia užsienio, ypač Rusijos, įtaka. Jame pabrėžiamas formalus ir neformalus švietimo vaidmuo stiprinant atsparumą ir žiniasklaidą.

Faktų tikrinimas aprašytas vienoje iš Rygoje įsikūrusio NATO strateginės komunikacijos kompetencijos centro ataskaitų. Dokumente „Faktų tikrinimas ir paneigimas: Geriausios praktikos vadovas, kaip elgtis su dezinformacija“ apžvelgiama, kaip faktų tikrinimas ir paneigimas vyksta šiuolaikinėje žiniasklaidos aplinkoje, ir pabrėžiama, kad šiuos metodus taiko įvairūs subjektai – nuo vyriausybių, žiniasklaidos priemonių iki ne pelno siekiančių organizacijų ir filantropų. Jame taip pat pateiktas rekomendacijų, kaip padidinti faktų tikrinimo pastangų veiksmingumą, sąrašas, tarp kurių viena iš bene svarbiausių yra ta, kad „faktų paneigimas nėra vienintelis sprendimas“, o kovai su melaginga informacija taip pat reikalingi atitinkami teisės aktai ir atgrasymo bei atsparumo didinimo veikla. Dokumente pateikiama informacijos tikrinimo ir analizės išteklių apžvalga.

Baltijos šalių žurnalistų patirtis analizuojama tyrime „Ginčai dėl prieigos“, kuriame nagrinėjami mechanizmai, leidžiantys žurnalistams gauti informaciją Baltijos šalyse. Tyrimo metu nustatyta, kad Baltijos šalyse egzistuoja skirtumai, susiję su informacijos prieinamumu žurnalistams. Efektyviausiu pripažintas Estijoje veikiantis informacijos prieinamumo mechanizmas, kurio pagrindas – paprasta ir prieinama apeliacijos procedūra. Lietuvoje ši procedūra gerokai sudėtingesnė. Kartu visose Baltijos šalyse informacijos turėtojai (pareigūnai, iš kurių žurnalistai turi gauti informaciją) yra linkę neteisingai interpretuoti ir aiškinti savo pareigą atskleisti informaciją. Dėl to susidaro situacija, kai įvairios valstybės institucijos ar vyriausybės finansuojamos įstaigos taiko tą patį informacijos atskleidimo reglamentą, tačiau skirtingai sprendžia, ar informacija gali būti atskleista. Dokumente siūloma, kad patobulinti teisės aktai, tikslesni žurnalistinės veiklos apibrėžimai ir suprantamesnės informacijos gavimo procedūros galėtų labai padėti žurnalistams ir paremti kovą su dezinformacija.

4.1. LATVIJA

Apie kovos su dezinformacija įstatymų rengimą

2021 m. teisės ekspertas Emilis Joninsas analizavo kovos su dezinformacija Latvijoje klausimus. Jis pabrėžė riziką, susijusią su neapgalvotomis ir pernelyg didelėmis pastangomis apriboti dezinformaciją teisiniu reguliavimu (įstatymų pakeitimais). Jis pasisakė už alternatyvias priemones klaidinančios informacijos kiekiui mažinti, pavyzdžiui, paramą žurnalistikai ir medijų raštingumui.

E. Joninsas pažymėjo, kad Latvijoje buvo raginama keisti įstatymus, kad jie būtų konkrečiai

nukreipti prieš dezinformaciją. Tačiau autorius teigė, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas yra apibrėžęs tik konkrečias informacijos rūšis, kurios nėra saugomos pagal tarptautinius žodžio laisvės principus. Tai raginimai smurtauti, neapykantos kalba ir diskriminacija, taip pat Holokausto neigimas. Melagingos, klaidinančios ar iškraipytos informacijos skleidimas nepatenka į kalbos, kuri saugoma nei pagal Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą, nei pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, ribas. Be to, 2017 m. tarptautinių organizacijų atstovai pasirašė bendrą deklaraciją dėl žodžio laisvės ir „netikrų naujienų“, dezinformacijos ir propagandos. Dokumente, be kita ko, pabrėžiama, kad „žmogaus teisė skleisti informaciją ir idėjas neapsiriboja „teisingais“ teiginiais, kad ši teisė taip pat saugo informaciją ir idėjas, kurios gali šokiruoti, įžeisti ir trikdyti, ir kad dezinformacijos draudimai gali pažeisti tarptautinius žmogaus teisių standartus, tačiau kartu tai nepateisina oficialių ar valstybinių subjektų sąmoningai ar neatsargiai melagingų teiginių skleidimo“.

Remdamasis šiais pastebėjimais, E. Joninsas teigia, kad bet kokie bandymai apriboti melagingos informacijos sklaidą turi atitikti Latvijos ir tarptautinių teismų bei kitų institucijų nustatytus kriterijus. Būtent bandymai apriboti dezinformacijos sklaidą turi būti įrašyti įstatyme, jie yra būtini ir turi būti proporcingi. Toliau jis parodo, kad šiuo metu plačiai paplitę dezinformacijos apibrėžimai, kuriais bandoma aprėpti platų probleminės informacijos spektrą, yra pernelyg platūs ir neaiškūs, kad juos būtų galima tiesiogiai įrašyti į įstatymą. Priešingu atveju jos gali būti neveiksmingos arba jomis gali būti piktnaudžiaujama siekiant persekioti netinkamus taikinius, pavyzdžiui, sąžiningai suklydusius žurnalistus. Padėties negerina ir tai, kad latvių kalboje nėra aiškaus skirtumo tarp misinformacijos ir dezinformacijos (minėtuose politiniuose dokumentuose misinformacija aiškinama kaip „klaidinanti informacija“, o tai nėra labai tikslus terminas). E. Joninsas taip pat įspėjo apie riziką, kuri gali kilti, kai valstybės institucijoms suteikiama teisė apibrėžti tiesą. Cituodamas JT specialiojo pranešėjo dėl teisės į nuomonės ir saviraiškos laisvę skatinimo ir apsaugos ataskaitą, jis priminė įvairius pavyzdžius, kai „dezinformacijos įstatymai“ leido valstybėms bausti žmones už politinę agitaciją ar nepopuliarios, prieštaringos ar mažumų nuomonės reiškimą. Jo teigimu, galėtų būti leistina nukreipti tik į dezinformacijos (t. y. tyčia melagingos informacijos) skleidimą, tačiau praktiškai įrodyti ketinimą gali būti sudėtinga.

„Taigi galima daryti išvadą, kad dezinformacijos sąvoką sunku įtraukti į norminius teisės aktus ne tik todėl, kad pati ši sąvoka yra sudėtinga ir sunkiai apibrėžiama, bet ir todėl, kad šios sąvokos norminimas neišvengiamai susijęs su plačių ir atvirų teisinių sąvokų vartojimu, o tai

savo ruožtu suteikia vykdomosios valdžios institucijoms pernelyg plačią diskreciją nustatyti, kas yra teisingi ir melagingi teiginiai, taip pat baudžiami ir nebaudžiami teiginiai“, – rašo jis. „Pernelyg dideli melagingos, klaidinančios ar iškraipytos informacijos skleidimo apribojimai turės žodžio laisvę slopinantį poveikį, privers asmenis, įskaitant žurnalistus, susilaikyti nuo kritinių nuomonių reiškimo ar šokiruojančios, kartais klaidingos informacijos skleidimo, nes bus baiminamasi galimos bausmės už nuomonių ir kitos informacijos, kuri nepatinka valdžios institucijoms ar įtakingiems asmenims, paskelbimą.“

Galiausiai E. Joninsas atkreipia dėmesį į Europos Komisijos dokumentą „Kova su internetine dezinformacija: Europos požiūris“, kuriame pasisakoma už kovą su dezinformacija, kurioje nereikėtų kurti naujų teisinių normų, o būtų siekiama didinti informacijos skaidrumą, atsižvelgiant į jos kilmę ir sklaidą; skatinti piliečiams prieinamos kokybiškos informacijos įvairovę; skatinti informacijos patikimumą, prie informacijos prisegant patikimus žymenis, kurie nurodo jos patikimumą; siekti ilgalaikių ir visa apimančių sprendimų, kurie didintų visuomenės informuotumą ir medijų raštingumą, įtraukiant daugelį suinteresuotųjų šalių, įskaitant valdžios institucijas, interneto platformas, žurnalistus, patikimus žymenis ir kt. E. Joninsas nuomone, Latvijos valdžios institucijos ir (arba) atitinkamos institucijos iki šiol nepakankamai veiksmingai naudojo visas tarptautiniu mastu pripažintas kovos su dezinformacija priemones, todėl reikėtų pradėti nuo jų.

Latvių patirtis tikrinant faktus

2022 m. Latvijos žiniasklaidos etikos taryba užsakė atlikti tyrimą apie Latvijos visuomenės patirtį tikrinant žurnalistinius faktus.

Remiantis rezultatais, 39 % respondentų pastebėjo faktus tikrinančių publikacijų žiniasklaidoje, 47 % teigė jų nematę, o 14 % sunkiai atsakė į šį klausimą. Iš tų, kurie pastebėjo faktus tikrinančius leidinius, apie 85 % teigė, kad šie leidiniai yra naudingi. Taigi rezultatai rodo prieštarinę požiūrį. Viena vertus, nors dezinformacija pripažįstama kaip viešosios darbotvarkės problema, o faktų tikrinimu užsiima žinomos žiniasklaidos organizacijos, daugelis žmonių šio žanro nepažįsta. Vienas iš faktų tikrinimo iššūkių – pasiekti tuos, kurie susidūrė su paneigta informacija arba ja patikėjo. Vis dėlto rezultatai rodo, kad auditorijos pasiekimo problema gali būti dar didesnė. Tačiau gali būti, kad kai kurie žmonės yra susidūrę su faktų tikrinimo medžiaga, tačiau nežino, kad tai yra ypatingas žurnalistikos žanras. Kita vertus, teigiamas vertinimas tarp tų, kurie žino apie faktų tikrinimą, šiek tiek sumažina

nuogąstavimus, kad faktų tikrinimas duoda atvirkštinį efektą, nes žmonės nenori, kad jiems būtų pasakyta, jog tai, kuo jie tiki, yra netiesa. Yra žinoma, kad faktų tikrintojai susiduria su priešišku tarp tų, kurių faktai tikrinami, o didelis priešiško matomumas gali sudaryti įspūdį, kad didelė auditorijos dalis atmeta tokius įsikišimus. Etikos tarybos tyrimo rezultatai rodo, kad didžioji dalis tikrosios auditorijos vertina jų darbą.

Dezinformacijos tyrimai

Mokslininkai taip pat prisidėjo prie įvairių dezinformacijos aspektų nagrinėjimo. Pavyzdžiui, Latvijos universiteto mokslininkai baigė projektą „Dezinformacija ir sąmokslai kelia pavojų demokratijai: Latvijos patirtis (2020–2022 m.)“. Mokslininkai nagrinėjo dezinformacijos ir sąmokslų teorijų vaidmenį Latvijos informacinėje erdvėje ir jų poveikį žmonių gyvenimui tiek XX a. totalitariniu sovietinės okupacijos laikotarpiu, tiek laikotarpiu Latvijai atgavus nepriklausomybę, taip pat vertino dezinformacijos ir sąmokslų teorijų keliamą pavojų šiuolaikinei demokratijai ir jos vertybėms.

2020 m. Pasaulinis dezinformacijos indeksas ir Rytų Europos politikos studijų centras paskelbė ataskaitą apie dezinformacijos riziką Latvijos žiniasklaidoje. Ataskaitoje tokia rizika interpretuojama plačiai, manant, kad ji kyla dėl nepakankamo informacijos, kurią žiniasklaida pateikia ir kuria dalijasi, įskaitant informaciją apie save, išsamumo. Remdamiesi 23-ųjų latvių ir rusų kalbomis veikiančių internetinių žiniasklaidos priemonių analize, tyrėjai pažymėjo, kad analizuojamos žiniasklaidos priemonės apskritai labai gerai arba blogai vertino dezinformacijos riziką (pačių faktinės dezinformacijos atvejų jie netyrė.) Kalbant apie turinio patikimumo rodiklius, rizika apskritai buvo maža. Tarp problemų buvo autorių nebuvimas, emocinio tono naudojimas ir (arba) šališkumas kai kurių atrinktų žiniasklaidos priemonių publikacijose. Nedaug svetainių atvirai skelbė savo veiklos ir redakcinio vientisumo principus, įskaitant pataisymų politiką ir redakcinio nepriklausomumo pareiškimus. Finansavimo skaidrumas – dar viena sritis, kurią, manoma, reikia tobulinti. Vis dėlto reikia pabrėžti, kad nuo ataskaitos paskelbimo interneto informacinė aplinka labai pasikeitė, o kai kurios į žiniasklaidos priemonių sąrašą įtrauktos svetainės Latvijoje nebeegzistuoja arba yra užblokuotos.

Žurnalistų apsauga

Žurnalistų darbas yra labai svarbus kovojant su dezinformacija, tačiau jis nėra visuotinai vertinamas visuomenėje. Daugelis žurnalistų patiria žodinius išpuolius (Latvijoje šios

problemos nedaug skiriasi nuo daugelio kitų Europos šalių, tačiau tai mažai paguodžia). Padėtis ypač pasunkėjo COVID-19 pandemijos metu, kai žurnalistai, ypač faktų tikrintojai, patyrė daugybę išpuolių iš tų, kurie abejojo priemonių, skirtų viruso plitimui apriboti, reikalingumu ir laikė žurnalistus vyriausybės politikos, kuriai jie nepritaria, talkininkais. Policija buvo kritikuojama, kad grasinimus žurnalistams vertina nepakankamai griežtai.

2021 m. Latvijos advokatas Andris Tauriņš paaikškino, kad policijos tyrėjas, kurio byloje yra šimtai kitų bylų, į situaciją, kurioje nėra lavono ar pavogto automobilio, žiūri kaip į nereikalingą darbą. Į grasinimus nežiūrima rimtai, kol „nieko neįvyko“. A. Tauriņš taip pat pažymėjo, kad įstatymo straipsniai dėl šmeižto, neapykantos kalbos, grasinimų ir priekabiavimo gali būti taikomi situacijose, kai nukenčia žurnalistai. Vis dėlto, kaip pabrėžė A. Tauriņš, tam reikia kūrybiškumo ir noro atitinkamai interpretuoti įstatymus. Pernelyg dažnai faktinė teisinė praktika į palankią padėtį pastato užpuoliką, o ne žurnalistą, todėl daugelį bylų tyrėjai nutraukia. Vienoje iš nedaugelio bylų, kurios baigėsi teisme, buvo nuteistas priekabiautojas, kuriam teko atlikti laisvės atėmimo bausmę. 2020 m. Latvijos žurnalistų profesionalų organizacijos pasirašė bendradarbiavimo su Latvijos policija memorandumą, kuriuo siekiama užtikrinti informacijos srautą tais atvejais, kai žurnalistas sulaukia grasinimų, susijusių su profesine veikla. Gera žinia ta, kad politikai ir politikos formuotojai vis labiau pripažįsta šią problemą, todėl galima tikėtis, kad bus skirta daugiau išteklių padėti policijai kovoti su tokiais nusikaltimais.

Kitas klausimas susijęs su strateginiais ieškiniais prieš visuomenės dalyvavimą (angl. *strategic lawsuits against public participation*; toliau – SLAPP). Pastaraisiais metais Latvijos suinteresuotosios šalys ėmė geriau suvokti šią problemą, kurios esmė ta, kad žurnalistai gali būti nutildyti dėl daugybės nepagrįstų ieškinių ir kitų teisinių nesklaidumų. 2023 m. Latvijos žiniasklaidos etikos taryba surengė seminarą ir diskusiją apie SLAPP.

Medijų raštingumo tyrimai

2021 m. ataskaitoje, kurią parengė Baltijos medijų kompetencijos centras, kartu su Gruzija, Latvija, Moldova ir Ukraina sudarytas medijų raštingumo sektoriaus žemėlapis. Ataskaitoje apie Latviją, be kita ko, atkreipiamas dėmesys į „medijų raštingumo saugojimą“ (p. 5). Medijų raštingumas ir kritinis mąstymas atsiranda ekspertų diskurse apie visuomenės ir informacinį atsparumą, hibridines grėsmes ir kituose kontekstuose. Ataskaitos autoriai pažymi, kad egzistuoja bendras supratimas apie medijų raštingumo svarbą, tačiau Latvijoje trūko visa

apimančios strategijos, susijusios su medijų raštingumo ugdymu. Su medijų raštingumu susijusį tarpsektorinį bendradarbiavimą būtų galima pagerinti, esama tvarumo ir finansavimo problemų. Reikia tęsti medijų raštingumo mokslinius tyrimus ir tobulinti medijų raštingumo lygio vertinimą.

4.2. ESTIJA

Ragina daugiau tikrinti faktus

Estijos debatų draugija, siekianti sąžiningų, dorų ir atvirų viešų (internetinių) diskusijų, ne kartą pabrėžė, kad reikia daugiau faktų tikrintojų. Debatų draugija buvo viena iš faktų tikrinimo praktikos Estijoje skatinimo pradininkių. Sunku rasti Estijos faktų tikrinimo medžiagos ar iniciatyvų, kurios nebūtų kilusios iš Debatų draugijos veiklos. Debatų draugijos interneto svetainėje skelbiama ne tik nepriklausoma faktų tikrinimo medžiaga ir gairės, bet ir bendradarbiaujama su daugeliu organizacijų visoje šalyje. Verta paminėti „Praxis“, bendrą projektą su politikos studijų centru, ir bendradarbiavimą su naujienų portalu „Delfi“, siekiant didinti informuotumą apie faktų tikrinimą.

Estijos debatų draugijos (buvę) vadovaujantys asmenys yra vieni iš tų faktų tikrintojų, kurie dėl savo darbo susidūrė su priešišku. Juos nuolat juodino Estijos konservatyvus interneto portalas „Objektiiv“, kuris atitinka Estijos konservatyvios partijos EKRE pažiūras.

Problemos, susijusios su faktų tikrinimu

Nors faktų tikrintojai atlieka labai svarbų darbą ribojant dezinformacijos plitimą, žiniasklaidos tyrinėtoja ir žurnalistė Marju Himma pataria atsargiai vertinti tai, kaip žiniasklaida tikrina faktus. Ji pažymi, kad tikrinant faktus dažnai atkreipiamas visuomenės dėmesys į kenksmingą ar melagingą informaciją, kuri kitu atveju liktų nepastebėta daugelio žmonių. Faktų tikrintojai gali netyčia su tokia informacija supažindinti daugiau žmonių. Taigi, šis žurnalistikos žanras dabartiniu savo pavidalu iš tikrųjų gali būti pavojingas. M. Himma mano, kad žurnalistai turėtų kruopščiau tikrinti informaciją prieš ją paskelbdami savo žiniasklaidos priemonėse, o ne atkreipti visuomenės dėmesį į melagingą informaciją.

Prieiga prie informacijos

Faktų tikrintojų gebėjimas tikrinti informaciją labai priklauso nuo to, ar yra prieinamos ir patikimos informacijos. Šiuo požiūriu svarbi Estijos ataskaita apie viešųjų duomenų tinkamumą naudoti (Avaliku teabe kasutamise võimalused). Joje pabrėžiamos šios kliūtys

(Pild, Turk, Kose ir Lehemets, 2022: 44): viešos užklausos dėl didelių duomenų kiekių reikalauja daug rankų darbo, kuris kartais įvertinamas kaip neperspektyvus ir dėl to tokios užklausos atmetamos; dėl didelio užklausų kiekio institucijos gali būti perkrautos, todėl vėluoja atsakymo laikas; techniniai sunkumai, susiję su būtinybe saugiai keisti duomenimis; reikalavimai išlaikyti privatumą ir laikytis teisinių informacijos prieinamumo apribojimų; standartizuotų vidinių valstybės institucijų procedūrų, susijusių su viešosios informacijos skelbimu, nebuvimas; daug darbo, susijusio su jautrių duomenų apsaugos reikalavimų laikymusi, kas dar labiau apsunkina faktų tikrinimo medžiagos prieinamumą.

Medijų raštingumo tyrimai

Estijoje įsikūręs Tarptautinis gynybos ir saugumo centras, bendradarbiaudamas su Baltijos medijų kompetencijos centru, išbandė medijų raštingumo žemėlapių sudarymo metodiką. Apskritai medijų raštingumo diskursas retai kada nutolsta nuo saugumo problemų ir iššūkių. Nors įvertinta efektyvi dezinformacijos rizika Estijoje buvo vidutinė, grėsmingi dezinformacijos iššūkiai nuolatos yra fone, o jų skleidžiančių kanalų skaičius palyginti didelis. Vis dėlto, įsigaliojus naujesniems kenkėjiškų veikėjų apribojimams po plataus masto sankcijų Rusijos įtakos kanalams, efektyvių kanalų skaičius turėtų sumažėti.

Atrodo, kad nevyriausybinės analitinės organizacijos, kurias kartais (kartu) finansuoja ES institucijos, pirmauja stebėdamos ir pranešdamos apie vykstančią informacinę įtaką. Tai byloja apie pilietinės demokratinės visuomenės požiūrį į informacinės erdvės reguliavimą – aiškų galios pasidalijimą valstybės finansuojamose (mokesčių mokėtojų lėšomis), tačiau pilietinės visuomenės (pvz., NVO, universitetų) vadovaujamose iniciatyvose, akcentuojant kokybišką žurnalistiką. ES nekontroliuoja faktų tikrinimo praktikos, tačiau finansuoja geriausios praktikos tyrimus ir taip tiesiogiai remia kovą su dezinformacija vietos ir regionų lygmeniu.

SLAPP tyrimai

SLAPP (strateginiai ieškiniai prieš visuomenės dalyvavimą) yra piktnaudžiavimas teisine sistema ir grėsmė demokratijai, nes jais bandoma įbauginti ir nutildyti visuomenės sargus, tokius kaip žurnalistai, aktyvistai ir informatoriai. Ataskaitoje teigiama, kad SLAPP Europoje tampa vis didesne problema. Nė viena ES šalis nėra nustčiusi taisyklių, kurios padėtų apriboti SLAPP. Talino universitete apgintame 2024 m. bakalauro darbe apie SLAPP išryškėjo dviejų Estijos žurnalistų, kurie buvo apkaltinti neteisingu teiginiu savo tiriamosios

žurnalistikos televizijos laidoje, atvejai.

4.3. LIETUVA

Be teisiškai privalomos ir neprivalomos politikos ir reglamentų, yra įvairių kitų lygmenų, kuriais suinteresuotosios šalys gali dalyvauti formuojant supratimą apie dezinformaciją ir informacinę erdvę ir kurie taip pat gali padėti faktų tikrintojams.

Ryškus pavyzdys – Baltijos šalių skaitmeninio atsparumo tyrimų centras DIGIRES. Remiantis 2022 m. paskelbta ataskaita, skaitmeninį (medijų ir informacinį) raštingumą, taip pat šaltinių tikrinimo veiksmus ir faktų tikrinimą būtina paversti ilgalaikėmis kompetencijomis, kad žinios ir praktiniai veiksmai taptų tvaria, demokratiška, į atsparumą orientuota ir abipusiai stiprinančia jėga, kuri suteikia ryžtingą atsaką manipuliacijoms ir išpuoliams prieš žmogaus teises ir demokratiją. DIGIRES palengvina įvairių suinteresuotųjų šalių, dalyvaujančių kuriant skaitmeninį atsparumą, bendradarbiavimą, ypač faktų tikrintojų, kurių Lietuvoje yra nedaug ir kuriems reikia didesnės paramos bei platesnio tinklo su kitais ekspertais ir suinteresuotosiomis šalimis.

Skaitmeninį atsparumą skatina ir kelios kitos Lietuvos nevyriausybinės organizacijos. Vienas iš tokių pavyzdžių – „Pilietinio atsparumo iniciatyva“ (CRI), veikianti saugumo, medijų raštingumo, dezinformacijos, kibernetinės, pilietinės ir pilietinės veiklos srityse, įgalinanti pilietinę visuomenę pačią aktyviai įsitraukti į švietėjišką veiklą. Kai kuriose jos rengiamose medijų raštingumo mokymo medžiagose skatinama praktikuoti faktų tikrinimą ne tik plačiajai auditorijai, bet ir regionų žurnalistams bei mokykloms. „Debunk EU“ yra nevyriausybinė organizacija, užsiimanti dezinformacijos tyrimais ir įgyvendinanti šviečiamąsias medijų raštingumo iniciatyvas. Ji taip pat veikia kaip nepriklausomų ir savanoriškai dirbančių piliečių faktų tikrintojų ir interneto aktyvistų, vadinamų „elfais“, bendruomenės platforma. Bendruomenė vienija įvairių sričių ekspertus, įskaitant, bet neapsiribojant, užsienio reikalų, saugumo, informacinių technologijų, kibernetinės erdvės, aplinkos ir ekonomikos sritis. „Elfai“, atsižvelgdami į aplinkybes, gali reaguoti proaktyviai arba reaktyviai. Jie aktyviai veikia individualiai ir bendruomenėje, kuri yra gerai organizuota socialinėje žiniasklaidoje. Jie dažnai paneigia dezinformacijos naratyvus „Facebook“ tinkle, praneša apie „trolleyus“ (paskyras, kurios socialinėje žiniasklaidoje skleidžia dezinformaciją) ir juos demaskuoja.

5. ETINIS IR PROFESINIS (SAVI)REGULIAVIMAS

Savireguliacija labai svarbi palaikant profesinius žurnalistikos standartus. Šiame skyriuje apžvelgiama, kaip žurnalistika, įskaitant faktų tikrinimą, yra reguliuojama pačiame sektoriuje. Faktų tikrinimo vidinio reguliavimo aprašymas grindžiamas viešai prieinamais žiniasklaidos organizacijų paskelbtais straipsniais ir interviu su faktų tikrintojais, atliktais vykdant kitus BECID tyrimus.

Kelios Baltijos šalių faktų tikrinimo organizacijos yra Tarptautinio faktų tikrinimo tinklo (angl. *International Fact-Checking Network*; toliau – IFCN) arba Europos faktų tikrinimo standartų tinklo (angl. *European Fact-Checking Standards Network*; toliau – EFCSN) narės. Šios organizacijos vadovaujasi reikalavimais, kuriuos turi atitikti, kad galėtų tapti narėmis.

Pagrindiniai principai, kurių turi laikytis šiuose tinkluose dalyvaujanti žiniasklaida, yra šie:

- Nepartiškumas ir nešališkumas;
- Šaltinių skaidrumas;
- Finansavimo skaidrumas;
- Organizacinis skaidrumas;
- Metodikos skaidrumas;
- Skaidri ir sąžininga pataisų politika.

Daugeliu atvejų jie nesiskiria nuo bendrųjų etikos standartų. Vis dėlto, kadangi dalyvaujančios organizacijos, norėdamos būti priimtos į tinklą arba atnaujinti narystę, turi būti patikrintos, jos turi aiškiai įrodyti, kad laikosi standartų organizacijos principų.

5.1. LATVIJA

5.1.1. ETIKOS KODEKSAI

Latvijoje veikia dvi žurnalistų profesinės organizacijos: Latvijos žurnalistų sąjunga ir Latvijos žurnalistų asociacija. Abi jos turi savo etikos kodeksus. Latvijos žurnalistų asociacija yra aktyvesnė – ji kartais gauna skundų dėl tariamų savo narių etikos pažeidimų, įvertina atvejus ir apie rezultatus informuoja visuomenę. Taigi tai rodo, kad organizacija turi mechanizmus,

kurie reikalingi tam, kad etikos kodeksas taptų veikiančia profesinio reguliavimo dalimi.

Šių dviejų organizacijų etikos kodeksai turi bendrų principų. Pavyzdžiui, abiejuose kodeksuose sutariama, kad pagrindinė žurnalisto užduotis – teikti visuomenei teisingą ir patikrintą informaciją. Juose abiejuose pabrėžiama, kad reportažai turi būti objektyvūs ir aiškūs, o žurnalistai privalo tikrinti iš savo šaltinių gautą informaciją. Galima pastebėti ir skirtumų. Pavyzdžiui, Latvijos žurnalistų asociacijos kodekse daug išsamiau aprašyta, ko žurnalistas neturi daryti, kad nebūtų pažeistas jo nepriklausomumas (pavyzdžiui, žurnalistai neturi priimti naudos iš kitų šalių, ne iš savo darbdavio, jie neturi vienu metu dirbti reklamos ir ryšių su visuomene srityse arba būti įsitraukę į organizacijų, kurios gali trukdyti žurnalistui atlikti savo profesines pareigas, veiklą). Be to, kodekse yra skyrius, kuriame paaiškinami principai, kuriais turėtų būti grindžiami žurnalistų profesiniai santykiai, ir aprašomas etikos kodekso įgyvendinimo mechanizmas.

2019 m. įsteigta Latvijos žiniasklaidos etikos taryba. Tai buvo vienas iš Latvijos žiniasklaidos politikos rezultatų. Šiuo metu tarybai priklauso 47-ios organizacijos, atstovaujančios daugumai Latvijos žiniasklaidos srities dalyvių. Vienas aspektas, kuriuo ji skiriasi nuo anksčiau minėtų profesinių organizacijų, yra tai, kad Žiniasklaidos etikos taryba teikia nuomones ir vertina bylas dėl bet kurio Latvijos subjekto darbo, o ne dėl atskirų žurnalistų, kurie yra atitinkamai Latvijos žurnalistų asociacijos ir Latvijos žurnalistų sąjungos nariai. Organizacija reguliariai gauna skundus iš visuomenės, juos vertina ir skelbia išvadas. Be to, ji taip pat aktyviai sprendžia Latvijos žiniasklaidos aplinkos aktualijas, pavyzdžiui, komentuoja įvairius klausimus ir užsako tyrimus temomis, kuriomis siekia skatinti viešąsias diskusijas.

Žiniasklaidos etikos taryba turi savo etikos kodeksą. Jame apibrėžiamos vertybės, kurias dokumentas gina (įskaitant žodžio laisvę, informacijos ir nuomonių įvairovę, redakcinę nepriklausomybę, sąžiningumą (objektyvumą), žmogaus teises, lygybę, auditorijos švietimą, žiniasklaidos ir auditorijos pasitikėjimą). Be to, jame aprašomi pagrindiniai žiniasklaidos etikos principai: sąžiningumas, įvairovė, diskriminacijos ir neapykantos kurstymo draudimas, faktų ir nuomonių atskyrimas, redakcinio ir reklaminio turinio atskyrimas, informacijos rinkimas ir naudojimas (faktų ir autentiškumo tikrinimas, kritiškas požiūris į šaltinį), pagarba, konfidencialumas, autorių teisių laikymasis, interesų konfliktų atskleidimas ir skaidrumas.

Iki šiol Žiniasklaidos etikos taryba įvertino du skundus dėl „Re:Baltica“, kuri yra viena iš pagrindinių faktų tikrinimo organizacijų Latvijoje. Vieną skundą pateikė asmuo, kurio teiginiai

buvo tikrinami, o kitą – viešosios įstaigos direktorius ir politiko sutuoktinė, kuri buvo viena iš faktų tikrinimo straipsnio temų. Straipsnyje buvo daroma prielaida, kad politikas yra patekęs į interesų konfliktą dėl to, kad remia teisėkūros iniciatyvą, kuria siekiama skirti valstybės lėšų minėtos įstaigos vykdomai veiklai. Pirmuoju atveju, kai „Re:Baltica“ padarė išvadą, kad Latvijos prekybininkų asociacijos prezidentas paskleidė melagingą informaciją, Žiniasklaidos etikos taryba vienbalsiai pritarė „Re:Baltica“. Antruoju atveju tarybos nuomonės išsiskyrė. Vieni nariai palaikė „Re:Baltica“ poziciją, o kiti padarė išvadą, kad buvo pažeistas sąžiningumo principas, draudžiantis skelbti melagingą, iškreiptą ar klaidinančią informaciją.

5.1.2. TEISĖS AKTŲ KONTROLĖS REGULIAVIMAS ŽINIASKLAIDOS ORGANIZACIJOSE

Apčiuopiamesne forma faktų tikrinimas yra reguliuojamas jį atliekančių žiniasklaidos organizacijų. Žiniasklaidos priemonės, priklausančios IFCN („Delfi“ ir „Re:Baltica“) arba EFCSN („Re:Baltica“), privalo informuoti visuomenę apie savo principus.

Žiniasklaidos organizacijos, priklausančios tarptautiniams faktų tikrinimo tinklams, privalo paskelbti gaires, kuriose paaiškinama, kaip jie veikia. Taigi abiem tinklams priklausanti „Re:Baltica“ paaiškino, kad jie tikrina įvairių organizacijų pareiškimus ir įrašus socialiniuose tinkluose. Faktų tikrintojai atrenka tik tuos teiginius, kurie yra faktais pagrįsti teiginiai, o ne nuomonės. Patikrintam faktui galiausiai suteikiamas vienas iš penkių įvertinimų: tiesa, artima tiesai, pusiau tiesa, greičiau netiesa, visai netiesa ir trūksta konteksto. Žurnalistai dažniausiai bando susisiekti su asmeniu, kurio teiginiai tikrinami kaip faktai. Po publikacijos tas asmuo taip pat turi teisę pateikti skundą, o bylą kasdien nagrinėja du „Re:Baltica“ žurnalistai, kurie nėra faktų tikrintojai.

IFCN narys naujienų portalas „Delfi“ pateikia mažiau informacijos apie tai, kaip atrenka ir tikrina informaciją. Tačiau paaiškina, kad tikrindama faktus žiniasklaidos priemonė atkreipia dėmesį į pranešimus, kurie pritraukė didelę auditoriją socialinėje žiniasklaidoje. Be to, ji taip pat aprašo faktų tikrinimo darbą, kurį atlieka „Facebook“ tinkle.

Kita Latvijos žiniasklaidos organizacija, viešai paaiškinusi savo faktų tikrinimo veiklą, yra „Tvnet“. Ji teigia, kad paneigiami politikų, propagandistų ir dezinformatorių teiginiai ir griaujami mitai. Aprašomas ir atrankos procesas. „Tvnet“ atrenka teiginius, kurie yra susiję su esamomis ir aktualiomis temomis. Be to, atsižvelgiama į auditoriją, kurią atitinkamas teiginys gali surinkti socialinėje žiniasklaidoje. Taip pat nagrinėjami tik faktais pagrįsti teiginiai,

o ne nuomonės. Teiginiai tikrinami atsižvelgiant į „patikimų institucijų“ paskelbtus duomenis, tyrimus ir informaciją. Tais atvejais, kai faktų tikrintojai negali savarankiškai nustatyti, ar teiginys teisingas, jie kreipiasi į ekspertus. Faktų tikrintojai taip pat susisiečia su asmeniu, kuris pateikė tikrinamą teiginį, kad suteiktų galimybę jį paaiškinti.

5.1.3. NERAŠYTOS TAISYKLĖS NAUJIENŲ REDAKCIJOSE

Atliekant BECID faktų tikrintojų tyrimą buvo apklausti aštuoni Latvijos faktų tikrintojai. Jie daugiausia atstovavo žiniasklaidos priemonėms, tačiau buvo apklaustas ir dezinformacijos analizę atliekančios vienos NVO atstovas.

Išskyrus organizacijas, kurios priklauso IFCN/EFCSN arba nori prisijungti prie šių tinklų, faktų tikrinimo taisyklės organizacijose paprastai nėra aiškiai dokumentuotos (be to, net ir tai, kad organizacija yra tokio tinklo narė, ne visada suvokiama kaip apčiuopiamai formuojanti faktų tikrintojo elgesį, nes tai, kas nurodyta šiuose kodeksuose, dažniausiai atitinka įprastinę žurnalistinę praktiką, kurios jie ir taip laikytųsi).

Redakcijose faktų tikrinimo darbas yra glaudžiai susijęs su bendradarbiavimu. Faktų tikrintojai tarpusavyje ir su savo vadovais (redaktoriais) aptaria, kokius teiginius reikia patikrinti; jie tariasi, kaip elgtis, o prieš publikuojant straipsnį jį patikrina redaktorius. Tai reiškia, kad faktų tikrinimo praktika atspindi ne individualius samprotavimus, o platesnį naujienų skyriaus lygmens supratimą.

Be to, faktų tikrintojai, ypač pradėję dirbti, susipažįsta su kitų organizacijų rezultatais, kurie gali turėti įtakos jų taikomiems metodams. Tokioje mažoje šalyje kaip Latvija jie tikriausiai pažįsta kolegas iš kitų žiniasklaidos priemonių ir kartais susitinka vieni su kitais įvairiuose renginiuose. Tačiau Latvijos faktų tikrintojai retai, jei apskritai kada nors, kreipiasi į savo kolegas ir prašo jų prisidėti prie publikacijos rengimo.

Pagrindiniais savo darbo tikslais faktų tikrintojai laiko kovą su dezinformacija ir visuomenės švietimą. Tačiau skirtingi faktų tikrintojai skiria skirtingą dėmesį, pvz:

- (1) Pasipriešinti klaidinančiai informacijai, kuri skleidžiama dideliais kiekiais. [...] Reikalauti, kad politikai būtų atsakingi už tai, ką sako.
- (2) Faktų tikrinimas yra vienas iš būdų, kaip žurnalistika saugo demokratiją.

(3) Tiriame Rusijos dezinformacijos kampanijas ir siekiame parodyti, kad dezinformacija neatsiranda tik todėl, kad kažkam Rusijoje nuobodu. [...] Ši informacija ateina iš valstybės, turinčios agresyvią darbotvarkę, ir yra sistemingai kuriama.

(4) Išsklaidyti iliuzijas. [...] Bet kokias iliuzijas. [...] Ir paaiškinti procesus. Kad žmogus galėtų pats geriau įvertinti ir pamatyti.

Faktų tikrintojai pasirenka teiginius, kuriuos vertins, atsižvelgdami į savo žiniasklaidos priemonės redakcinius interesus ir specializaciją. Dauguma apklaustų faktų tikrintojų atstovauja „bendros paskirties“ žiniasklaidos priemonėms, kurios domisi žymių visuomenės veikėjų ar populiarių socialinės žiniasklaidos pranešimų autorių teiginių vertinimu. Tačiau kai kurie iš jų konkrečiai orientuojasi į Rusijos dezinformaciją, nukreiptą prieš Latviją. Griežtų taisyklių dėl tikslų savybių, kuriomis turi pasižymėti potencialiai tikrinamas teiginys, nėra. Socialinės žiniasklaidos atveju faktų tikrintojai vertina įsitraukimo statistiką. Šis procesas apima redakcinio vertinimo taikymą dėl atitinkamo teiginio vertingumo, naujumo ir galimos žalos.

(1) Manau, kad šiuo metu [ieškinys] yra svarbus. Man kilo dilemų dėl to, kiek „patinka“ yra pakankamai. Latvija yra palyginti maža, todėl jei ką nors „Telegram“ stebėjo pora tūkstančių žmonių, tai yra svarbu. Socialiniame tinkle „Twitter“ paprastai ką nors pasiimu, jei apie tai vyksta diskusija arba jei tai gaunama keliais kanalais.

(2) Konkrečių kriterijų neturime, tai yra darbo procesas. Nėra griežtos schemos, kaip mes dirbame. [...] Kiekvienas atvejis svarstomas atskirai. Ir yra „raudonų vėliavų“, į kurias turime reaguoti. [Redakcijoje] tarpusavyje tariamės, ar verta apie tai rašyti; gal jau du kartus apie tai rašėme – ar tikrai reikia trečią kartą pranešti, kad Rusija vėl pareiškė, jog [Latvijos] uostai bankrutavo arba uždarytos šprotų gamyklos?

Faktų tikrintojai teigia, kad patikimiausi šaltiniai yra statistikos duomenų bazės, moksliniai tyrimai ir kiti patikimi įrodymai, gauti iš autoritetingų organizacijų. Faktų tikrintojai linkę tikėti oficialiais šaltiniais, nors daugelis pripažįsta situacijas, kai tokie šaltiniai gali būti suinteresuota šalis ir pateikti dalykus taip, kaip jai naudinga. Tačiau tokios informacijos apie daugelį jų nagrinėjamų teiginių gali ir nebūti. Taigi jie turi įtraukti daugiau aiškinamųjų šaltinių, pavyzdžiui, ekspertų ar įvairių institucijų atstovų, ir vykdyti savo profesinį sprendimą dėl to, ką jie sako. Vienas iš apklaustųjų tai įvardijo taip:

Apie žmogų sprendžiu iš to, kaip jis ar ji argumentuoja ir ar jis ar ji sugeba palikti iš anksto paruoštą tekstą ir kalbėti apie kitą aspektą. Arba, ar žmogus tik perpasakoja išmoktą tekstą ir vartoja tuščias frazes. Tie, kurie supranta [apie ką kalba], kalba laisviau, ir jauti, kad ten yra mintis.

Vienas iš šaltinių, kurį būtų galima įtraukti į faktų tikrinimo publikacijas, yra pirminio teiginio autorius, kad jis galėtų paaiškinti ir pagrįsti savo poziciją. Faktų tikrinimo tinklai aiškiai reikalauja, kad jų nariai suteiktų teisę atsakyti savo darbo subjektams, tačiau praktiškai tai ne visada įmanoma. Kai kurie įprastiniai melagingų teiginių leidėjai nenori kalbėtis su žurnalistais, o jei ir kalbasi, tai dažniausiai būna agresyvūs ir nelinkę užmegzti dialogo. Jei faktų tikrintojai sužino, kad kai kurie iš šių šaltinių nenori su jais kalbėtis (pavyzdžiui, užblokuoja jų telefono numerius), jie nustoja teirautis jų nuomonės. Faktų tikrintojai, nagrinėjantys Rusijos propagandą, dėl akivaizdžių priešasčių negali arba nenori susisiekti su tokiais pranešimus rengiančiais asmenimis.

5.2. ESTIJA

5.2.1. ETIKOS KODEKSAI

Estijoje veikia dvi savireguliacijos institucijos. Pirmoji – Saviraiško laisvės taryba (angl. *Council for Freedom of Expression*; toliau – CFE) – buvo įsteigta 1991 m. Jai priklauso leidėjai, transliuotojai, vartotojų organizacijos ir žurnalistai. Antrąją, Estijos spaudos tarybą (angl. *Estonian Press Council*; toliau – EPT), 2001 m. po ginčų CFE įsteigė Estijos laikraščių asociacija (dabartinis Estijos žiniasklaidos aljansas), kuri ją finansuoja. EPT yra įtakingesnė organizacija, kuri, išskyrus kelias reikšmingas išimtis, atstovauja visai privačiai Estijos žiniasklaidai. Ji taip pat yra „News Media Europe“ ir „WAN-IFRA“ narė.

EPT etikos kodeksas – tai rašytinis moralinių ir socialinių principų rinkinys, nustatytas Estijos spaudai skirtoje organizacijoje. Principus nustatė Estijos spaudos taryba – savanoriška žiniasklaidos savireguliacijos institucija, kuri nagrinėja visuomenės skundus dėl žiniasklaidoje pateiktos medžiagos. Pačią tarybą 2001 m. įsteigė Estijos laikraščių asociacija.

Pagal Estijos spaudos tarybos principus naujienų redaktoriai tikrina informacijos teisingumą ir šaltinių patikimumą, ypač kritinės publikacijos atveju. Net jei publikuojamos / transliuojamos medžiagos autorius nėra redakcijos darbuotojas, redakcija privalo patikrinti medžiagos turinį. Taryba renkasi kartą per mėnesį ir svarsto skundus dėl spaudoje pasirodžiusios medžiagos,

taip pat suteikia visuomenei galimybę rasti nesutarimų su žiniasklaida (t. y. žurnalistais ir žiniasklaidos organizacijomis) sprendimus nesikreipiant į teismą. Taryba yra Europos nepriklausomų spaudos tarybų aljanso (angl. *Alliance of Independent Press Councils of Europe*; AIPCE) narė.

Tarptautinės žurnalistų federacijos Pasaulinėje žurnalistų etikos chartijoje, kuria vadovaujasi Estijos žurnalistų asociacija, daugiausia dėmesio skiriama žurnalisto pareigoms, kurios taip pat apima faktų ir šaltinių tikrinimą. Panašiai kaip ir CFE, ji nėra taip gerai žinoma visuomenei. Be to, Estijos žurnalistų asociacija yra vienintelė tokio pobūdžio nevyriausybinė organizacija Estijoje.

5.2.2. FAKTŲ TIKRINIMO REGULIAVIMAS ŽINIASKLAIDOS ORGANIZACIJOSE

Nors nėra tiesiogiai sukurta nė vienos iš žurnalistų savireguliacijos institucijų, vadove „Apie žurnalisto teises ir pareigas“ kalbama apie teisinius ir profesinius žurnalistikos principus. Jame dezinformacija suprantama kaip „neteisinga arba klaidinanti informacija“. Šaltinyje taip pat pabrėžiamas šiuolaikinio žurnalisto vaidmuo, kuris „veikia kaip filtras ir žmogiškoji užkarda visokios „kas žino, iš kur tai atsirado“ iš piršto laužtos ir kartais piktybiškos informacijos, o kartais net ir dezinformacijos atžvilgiu“. Be to, jis pabrėžia žiniasklaidos užduotį – „pateikti patikrintus faktus“.

Estijos laikraštis „Postimees“ visuomenei paaiškina savo faktų tikrinimo principus. Interviu dalyvavęs asmuo patvirtino, kad naujienų portalai gali turėti faktų tikrinimo skyrių, kuriame būtų aprašyti pagrindiniai principai ir kodėl faktų tikrintojai daro tai, ką daro. Faktų tikrintojai taip pat siekia laikytis šių principų, o tai padeda jiems prisidėti prie visuomenės informuojant žmones, kokia informacija yra teisinga.

5.2.3. NERAŠYTOS TAISYKLĖS NAUJIENŲ REDAKCIJOSE

Atliekant BECID tyrimą, interviu su Estijos faktų tikrintojais metu jie dalijosi mintimis apie faktų tikrinimo vaidmenį ir tikslą bei savo patirtimi, susijusia su faktų tikrinimo procesu. Jų asmeninė ir profesinė patirtis, įgūdžiai ir vertybiniai vertinimai taip pat tam tikru mastu padėjo formuoti nerašytas taisykles naujienų redakcijose.

Pirma, vienas iš apklaustųjų paminėjo, kad jų organizacija siekia suteikti skaitytojams faktų tikrinimo ar kritinio mąstymo įgūdžius. Jų darbas susijęs su nustatymu, kuriuos teiginius galima patikrinti, o kurių ne.

Jeigu yra teiginys, tikriname jo pagrindimą; remdamiesi klausimais „kodėl“ ir „kaip“, taip pat vertiname pateiktus įrodymus – stengiamės pateikti labai aiškų modelį, kuriuo žmonės galėtų naudotis vėliau.

Faktų tikrintojai tikina, kad jų tikslas – parodyti skaitytojams tam tikrus įgūdžius ir atkreipti jų dėmesį į viešų pareiškimų klaidingumą. Jie taip pat pabrėžė, kad reikalingos tarptautinės faktų tikrintojų gairės, nes nėra tinkamo standarto, pagal kurį būtų galima nustatyti, kas yra geras faktų patikrinimas ir kokius reikalavimus jis turi atitikti.

Tokios gairės yra IFCN ir EFCSN standartų pavidalu. Vienas iš apklaustųjų padėjo parašyti savo organizacijos gaires, kurios yra įkvėptos IFCN ir EFCSN kodeksų.

Vis dėlto vien IFCN ir EFCSN standartų gali nepakakti, nes faktų tikrinimas, kaip ir žurnalistika apskritai, turi stiprų vietinį ir regioninį aspektą, atspindintį konkrečias tradicijas ir poreikius. Vienas iš apklaustųjų pabrėžė, kad reikia parengti vidaus standartus, skirtus faktų tikrinimo naujienų redakcijoms, kad jos galėtų geriau suprasti Rusijos propagandą, ją atpažinti ir jai pasipriešinti.

5.3. LIETUVA

5.3.1. ETIKOS KODEKSAI

Žurnalistai, įskaitant profesionalius faktų tikrintojus, laikosi Lietuvos žurnalistų etikos kodekso. Jame išdėstyti pagrindiniai principai ir standartai, kurių turi laikytis Lietuvos žurnalistai ir leidėjai. Kodekse daugiausia dėmesio skiriama informacijos rengimui ir sklaidai. Žurnalistai ir viešosios informacijos rengėjai turi kritiškai vertinti savo informacijos šaltinius, atidžiai ir rūpestingai tikrinti faktus, remtis keliais šaltiniais. Nors Kodekse neakcentuojama dezinformacija ar kitoks manipuliavimas informacija, jame nurodomi pagrindiniai principai, kurių žurnalistai privalo laikytis, pavyzdžiui, objektyvumas, sąžiningumas ir teisingumas.

Visuomenės informavimo etikos komisija užtikrina, kad būtų laikomasi profesinės etikos normų, palaiko etikos principus visuomenės informavimo veikloje ir didina visuomenės sąmoningumą vertinant visuomenės informavimo procesus. Be to, veikia Žurnalistų etikos inspektoriatas. Jos strateginis tikslas – „žmogaus teisių apsauga žiniasklaidoje“. Pagrindinės inspektoriatas pareigos – užtikrinti, kad viešojoje informacijoje būtų gerbiamos žmonių teisės ir laisvės, skatinti pilietinę visuomenę ir kritišką požiūrį į visuomenės

informavimo procesus, didinti visuomenės informuotumą apie žmogaus teises ir įstatymus, taip pat puoselėti ilgalaikius visuomenės ir viešosios informacijos rengėjų bei skleidėjų santykius.

5.3.2. FAKTŲ TIKRINIMO REGULIAVIMAS ŽINIASKLAIDOS ORGANIZACIJOSE

Lietuvos faktų tikrinimo iniciatyvos, priklausančios IFCN („Delfi Melo detektorius“, „LRT faktai“, „Patrikrinta 15 min“) tinklui, laikosi jo principų ir elgesio kodeksų. 2024 m. naujienų portalas „Delfi“ tapo pirmuoju EFCSN nariu iš Lietuvos.

Kiekviena Lietuvos naujienų redakcija, vykdanči faktų tikrinimo operacijas, taip pat yra nustačiusi savo faktų tikrinimo principus. „Delfi“ faktų tikrintojai faktų tikrinimo procesą apibūdina taip: „Mes atidžiai analizuojame Lietuvos politikų ir ekspertų viešus pasisakymus, kad įsitikintume, jog jie yra teisingi. Kasdien valome internetą nuo melagingų komentarų, laikydamiesi aukščiausių tiriamosios žurnalistikos standartų“.

Žiniasklaidos priemonė „15min“ taip apibrėžia savo faktų tikrinimo misiją: „Patyrę „15min“ žurnalistai, remdamiesi viešai prieinama informacija, vertina, ar socialiniuose tinkluose ir kitur internete skleidžiama teisinga informacija, ar politikai, visuomenės veikėjai, kiti žinomi asmenys skelbia tiesą.“

Lietuvos nacionalinio transliuotojo „LRT faktai“ faktų tikrinimo projektas įsipareigoja nešališkai ir išsamiai atskleisti, jei viešai skleidžiama klaidinanti ar melaginga informacija. „LRT faktai“ teigia, kad jo darbuotojai „netikrina nuomonių, prognozių ir akivaizdžiai teisingų teiginių“.

5.3.3. NERAŠYTOS TAISYKLĖS NAUJINIŲ REDAKCIJOSE

BECID tyrimo metu atlikti interviu su Lietuvos faktų tikrintojais pabrėžia, kad kiekviena naujienų žiniasklaidos priemonė turi savo etikos gaires ir žurnalistinius kodeksus, tačiau visi jie vadovaujasi tiesos ieškojimo, faktų tikrinimo, patikrintos informacijos paieškos ir prasmingos informacijos pateikimo skaitytojams principais.

[Elgesio kodeksų laikymasis užtikrina skaidrumą, vientisumą ir tvarkingą, standartizuotą faktų tikrinimo procesą organizacijoje arba faktų tikrintojams. Taip pat apibrėžiamas tyrimo procesas ir naudojami šaltiniai.](#)

Skaitytojai raginami siųsti įtartiną informaciją, kad faktų tikrintojai galėtų ją patikrinti. Taip pat visi kolegos žino, kad gali siūlyti temas ir įspėti faktų tikrintojus apie įtartinas žinutes, kurias galėjo gauti jų giminaičiai, draugai ar pažįstami. Gavus pasiūlymų, sprendžiama, ar informaciją galima patikrinti, ar verta ją patikrinti ir pavišinti. Redaktorius gali pakomentuoti, kad šia tema jau daug kas buvo padaryta, todėl reikia pažiūrėti, ar yra kas nors naujo. Redaktorius taip pat gali patikrinti straipsnius, šaltinius ir argumentų išdėstymą, pakomentuoti, jei ko nors trūksta, reikia papildyti, pakeisti ir pan. Vyksta bendravimas, bendradarbiavimas ir konsultacijos, tačiau pagrindinis darbas visų pirma atliekamas savarankiškai.

Pagrindinis principas, kuriuo vadovaujasi faktų tikrintojai, yra tas, kad turi būti daugiau nei trys šaltiniai ir negali būti jokių emocijų ar interesų konflikto. Straipsnis turi atitikti tam tikrą struktūrą. Projektų metodikose nurodoma, kuriuos teiginius galima patikrinti, o kurių ne, ir kaip turi būti rašomi straipsniai. Tačiau IFCN yra pagrindinis taisyklių kodeksas, kuriuo vadovaujasi faktų tikrintojai Lietuvoje. Kiti taisyklių rinkiniai yra antriniai.

(1) IFCN yra pagrindinis taisyklių kodeksas, kuriuo vadovaujasi faktų tikrintojai Lietuvoje. Kiti taisyklių rinkiniai yra antriniai.

(2) Žurnalistų etikos kodeksas, Visuomenės informavimo įstatymas, o be viso to, kas jau yra elementaru, niekada nedirbčiau to, kur yra interesų konfliktas iš vienos ar kitos pusės.

6. IŠVADOS

Šioje ataskaitoje apžvelgta daugybė dokumentų, susijusių su dezinformacija ir žiniasklaidos valdymu, pradedant įstatymais ir politika, ataskaitomis ir nuomonėmis, baigiant profesiniais principais ir redakcijų vidaus taisyklėmis. Tai, kokių mastu šie įvairūs dokumentai formuoja faktinę faktų tikrintojų praktiką, labai skiriasi. Kai kuriais atvejais valstybės įstatymai gali riboti tai, ką žurnalistas gali daryti, tačiau jie taip pat gali suteikti žurnalistams privilegijų, kurios palengvina jų darbą. Taip pat valstybės gali parengti žurnalistiką remiančią žiniasklaidos politiką, kuri gali būti naudinga ir faktų tikrintojams.

Dezinformacijos keliamo pavojaus suvokimas ir tai, kad ši problema užima svarbią vietą politinėje darbotvarkėje, taip pat netiesiogiai lemia faktų tikrinimą. Baltijos šalių politinių

dokumentų apžvalga rodo, kad medijų raštingumas ir galimybė gauti patikimą informaciją laikomi pagrindiniais mechanizmais, kuriais galima padidinti visuomenės atsparumą dezinformacijai. Su šiais mechanizmais siejama faktų tikrinimo žurnalistika. Viena vertus, faktų tikrinimas parodo, kaip galima patikrinti informaciją, ir įspėja apie melagingus faktus, su kuriais visuomenė gali susidurti žiniasklaidoje. Kita vertus, tikrinant faktus kuriamas patikimas ir patikrintas turinys, kuris paprastai visuomenei prieinamas nemokamai. Taigi valstybės institucijų dėmesys dezinformacijai ir priemonės, kurių jos imasi prieš dezinformaciją, gali sudaryti galimybes faktų tikrinimo organizacijoms.

Mokslinės studijos, analitinių centrų ataskaitos ir nuomonių straipsniai tikriausiai turi mažiau apčiuopiamos įtakos faktų tikrintojų darbui. Tačiau šie duomenys gali formuoti viešąjį diskursą, o kartu ir žurnalistų bei faktų tikrintojų suvokimą ir praktiką. Faktų tikrinimas taip pat reguliuojamas iš vidaus. Pirma, faktų tikrinimui, kaip žurnalistikos žanrui, taikomi etiniai savireguliacijos mechanizmai. Antra, kelios Baltijos šalių faktų tikrinimo organizacijos yra tarptautinių tinklų, turinčių savo taisykles ir standartus, kurių privalo laikytis, narės. Galiausiai, taip pat formuojasi naujienų redakcijos lygmens taisyklės ir rutina, kuri greičiausiai atspindi visų kitų šioje ataskaitoje aprašytų reguliavimo lygmenų įtaką.

PRIEDAS (ANGLŪ KALBA)

Table 1. The comparison of documents related to fact-checking practices in the Baltic States

Legal regulation on a national level: Laws		
Estonia	Latvia	Lithuania
	<u>Criminal law</u> liability for: • deep fakes in elections • hooliganism • defamation • justifying crimes • hate speech • inciting hatred	<u>Criminal Code</u> liability for: organized disinformation; troll farms hate speech false reports inciting panic
<u>Penal Code</u> (disturbance of public order)	<u>Law on Administrative Penalties for Offences in the Field of Administration, Public Order, and Use of the Official Language</u> (disturbance of public order)	
<u>Public Health Act</u> (liability for harmful disinformation)		
	<u>Law on the Press and other Mass Media</u> (obstruction of journalism)	<u>Law on Administrative Penalties</u> (obstruction of journalism)
	<u>Law on the Press and other Mass Media</u>, definition of a journalist (incl. info access) <u>The Electronic Mass Media Law</u> (requirement that broadcast media are objective, neutral, accurate, etc.)	<u>Law on the Provision of Information to the Public</u> (definition of a journalist; describes the obligations of journalists)
	<u>The Electronic Mass Media Law</u> <u>Electronic Communications Act</u> (restricting certain media content)	<u>Law on the Provision of Information to the Public</u> (defines disinformation; prohibits the dissemination of disinformation and other types of information)

<u>Public Information Act</u> <i>(classifies specific data; governing access to and dissemination of public information)</i>	<u>The Freedom of Information Act</u> <i>(regulates information access)</i>	
<u>The Personal Data Protection Act</u> <i>(journalistic exceptions for disclosure)</i>	<u>The Law on the Processing of Personal Data</u> <i>(journalistic exemptions for processing data)</i>	<u>The Personal Data Act</u> <i>(the procedure for the investigation by the Inspector of Journalists' Ethics of breaches of legislation on the protection of personal data)</i>
<u>Advertising Act</u> <i>(prohibits misleading advertising)</i>	<u>The Law on Advertising</u> <i>(prohibits misleading advertising)</i>	<u>Law on Advertising</u> <i>(prohibits misleading advertising)</i>
<u>Restriction of Unfair Competition and Protection of Business Secrets Act</u> <i>(prohibits dissemination of misleading information)</i>	<u>Law on Prohibition of Unfair Commercial Practices</u> <i>(prohibits misleading commercial content)</i>	
Legal regulation on a national level: Policy documents		
Estonia	Latvia	Lithuania
<u>National Development Plan 2035</u> <i>(highlights false information security threat)</i>	<u>National Development Plan 2021-2027</u> <i>(strengthening national information resilience)</i>	<u>Lietuva 2030—The Strategy for Progress in Lithuania</u> <i>(vibrant public space, responsible media, media literacy)</i>
		<u>The Strategic Directions for Development Cooperation</u> <i>(emphasizes strengthening national information resilience)</i>

<u>National Defense Development Plan 2022-2031</u> 2022-2031 (<i>emphasizes strengthening national information resilience</i>)	<u>National Security Concept</u> (<i>emphasizes strengthening national information resilience</i>)	<u>National Security Strategy</u> (<i>emphasizes professional journalism/strengthening national information resilience</i>)
	<u>Conceptual Report on the National Strategic Communication and Security of the Information Space 2023-2027</u> (<i>Promotes security in the information space. Emphasizes, among other things, quality journalism; provides misinformation definitions; safety of journalists</i>)	
	<u>National Strategy for the Development of the Electronic Media Industry 2023-2027</u> (<i>Incl. defended and strong information space; emphasis on media literacy; disinformation definitions</i>)	
	<u>Media Policy Guidelines</u> (<i>defining media policy directions, incl. improving media literacy, quality journalism</i>)	
	The Declaration of the current Latvian government (<i>among the priorities: societal resilience against disinfo; strategic role of the media</i>)	The program of the current Lithuanian government (<i>among the priorities: countering information threats; promoting a resilient society; free media, and secure internet; emphasizes information hazards/journalists' safety</i>)

Legally non-binding documents by official institutions: Government communications

Estonia	Latvia	Lithuania
The Estonian Governmental Communication Handbook <i>(responsibility of government employees to help limit the spread of false information; differentiation between proper journalism and other content)</i>	Handbook against disinformation: Recognize and fight back <i>(emphasizes information hazards; focus on propaganda; counter-measures; includes definitions of false information)</i>	
Guide to dealing with information attacks <i>(overview of disinformation, information attacks, and how to respond)</i>		
	Communication project “Melns uz balta” “Black on white” <i>(informs the society about disinformation; promotes media literacy)</i>	
Legally non-binding documents by official institutions: Communications by other official institutions		
Estonia	Latvia	Lithuania
Fact-checking blog post by the National Elections Committee <i>(official website; blogpost)</i>	Chairmanship of the Council of Europe’s Committee of Ministers <i>(prioritizing freedom of expression/safety of journalists)</i>	
Science communication strategy 2020–2035 „Estonia knows“ by the Estonian Research Council <i>(strategy document; measures against false news)</i>	Latvian foreign policy <i>(prioritizing media freedom/safety of journalists/fight against disinformation)</i>	
	Memorandum of cooperation with the Latvian police signed by Latvian organizations for journalism professionals <i>(ensuring information flow; protection of journalists)</i>	
Non-governmental interventions (opinions, commentaries, scientific findings, etc.)		
Estonia	Latvia	Lithuania
Disinformation and Civil Society Mapping Report: Baltic Region, September 2023.		

Report “ Disputes over Access ” about journalists' access to information (<i>compares the experiences of journalists with using data access mechanisms</i>)		
“ Countering Russian Information Influence In The Baltic States: A Comparison Of Approaches Adopted In Estonia, Latvia, And Lithuania ” (<i>compares policies of the Baltic states, scientific study</i>)		
Report “ Resilience Against Disinformation October 2022 A New Baltic Way to Follow? ” (<i>highlights challenges/current situation</i>)		
V.D.D: Report on main trends and legal developments at national level on disinformation and national policies during the electoral campaigns / Policies to tackle disinformation in EU member states—part 2 (<i>EDMO report; highlights disinformation challenges</i>)		
Fact-checking And Debunking A Best Practice Guide To Dealing With Disinformation by the NATO Strategic Communications CoE (description of the phenomena; governmental perspective; <i>strategy guidelines</i>)		
The Media and Entertainment Law Review , ed. Benjamin E. Marks (2020). Ch 4 Estonia, Mihkel Miidla and Kirsi Johanna Koistinen	The Media and Entertainment Law Review , ed. Benjamin E. Marks (2020). Ch 8 Latvia, Gunvaldis Leitens and Andris Tauriņš	The Media and Entertainment Law Review , ed. Benjamin E. Marks (2020). Ch 4 Lithuania, Stasys Drazdauskas and Paulius Mockevičius
Debating Society’s calls for more fact-checkers (<i>outreach</i>)	Legal analysis of the issues surrounding the fight against disinformation (<i>highlights risks of limiting disinformation through legal regulation; advocates for supporting journalism/media literacy</i>)	
Report on the usability of public data (<i>highlights challenges; study results</i>)	Study of the experience of the Latvian public with fact-checking journalism (<i>study results; exposes challenges</i>)	
Research article “ Debunking False Information: Investigating Journalists’ Fact-Checking Skills ” (<i>scientific study</i>)	Scientific project “Jeopardizing Democracy through Disinformation and Conspiracies: Reconsidering Experience of Latvia 2020–2022” (<i>scientific study</i>)	
Report “ Media literacy sector mapping: Estonia country report ” (<i>highlights challenges/solutions; study results</i>)		
Report “ Media Market Risk Ratings: Estonia ” (<i>evaluates select media outlets for completeness of information</i>)	Report “ Media Market Risk Ratings: Latvia ” (<i>evaluates select media outlets for completeness of information</i>)	

Report on the January 2018 Joint EFJ-ECPMF Mission to Tallinn and Vilnius by the European Center for Press and Media Freedom (<i>mission report; state of journalism</i>)		Report on the January 2018 Joint EFJ-ECPMF Mission to Tallinn and Vilnius by the European Center for Press and Media Freedom (<i>mission report; state of journalism</i>)
Report on the NATO Parliamentary Assembly Mission to Tallinn by the Committee on Democracy and Security (<i>mission report; combatting disinformation; strategy descriptions</i>)		
Handbook “Developing a handbook on good practice in countering disinformation at local and regional level” by the European Committee of the Regions (<i>describes the example of Estonia; guidelines</i>)		
Gencs Valters Law Firm, Media, Advertising & Entertainment Contracts in Estonia		
Report on the main trends and legal developments at the national level on disinformation and national policies during the electoral campaigns by the EDMO (<i>highlights disinformation challenges</i>)		
Guide “Of the Rights and Responsibilities of the Journalist: A Compact Legal Familiarization Guide for Estonian Journalists (<i>guidelines</i>)”	Handbook “Rokasgrāmata žurnālistiem Īsi par mediju likumiem (Handbook for journalists: A short overview about the media laws)”	Guide “Legal guide for journalists”
Ethical and professional (self)regulation: Codes of Ethics		
Estonia	Latvia	Lithuania
The International Federation of Journalists' Global Journalists' Ethics Charter, followed by the Estonian Association of Journalists	The Latvian Association of Journalists (code of ethics) The Latvian Union of Journalists (code of ethics)	Union of Lithuanian Journalists (code of ethics)

The Estonian Press Council (code of ethics)	The Media Ethics Council (code of ethics)	
Ethical and professional (self)regulation: Fact-checking regulation within the media		
Estonia	Latvia	Lithuania
Propastop (explanation of fact-checking)	Re:Baltica procedures/principles of fact-checking (<i>member of IFCN/EFCSN; explanation of fact-checking</i>)	Patikrinta 15 min: fact-checkers part of IFCN (website; disclaimer)
Delfi (<i>member of IFCN; explanation of fact-checking</i>)	Delfi (<i>member of IFCN; explanation of fact-checking</i>)	Delfi (<i>member of IFCN; explanation of fact-checking</i>)
Newspaper "Postimees" (<i>explanation of fact-checking</i>)	Tvnet (<i>explanation of fact-checking</i>)	LRT faktai by the Lithuanian National Radio and Television (LRT) (<i>explanation of fact-checking</i>)